

Research Paper

Experimental evaluation of theories of collective behavior and collective action in explaining the potential of political protest: A case study of the southern cities of Tehran province

Alimohammad Hazeri¹, Mehdi Rafiei Bahabadi^{*2}

¹ Associate professor of Sociology at Faculty of Humanities, Tarbiat Modares University, majid6688@gmail.com

² Ph.D. Candidate of Political Sociology, Faculty of Humanities, Tarbiat Modares University, mehdirafieebahabadi@gmail.com

10.22080/ssi.2022.24315.2041

Received:

September 17, 2022

Accepted:

February 7, 2023

Available online:

February 27, 2023

Keywords:

potential of political protest, collective behavior, collective action

Abstract

The current article is formed around the question of which of the approaches of collective behavior and collective action is more capable of explaining the potential of political protest. collective behavior emphasizes the dissatisfaction of the masses as the cause of protests and the collective action approach underscores the rationality of activists and their rational calculation to participate in protests. Variables were extracted from each of these approaches and considered as independent variables to explain the potential of political protest. The assumptions derived from the two approaches of collective behavior and collective action were examined with the findings of a survey study in 6 cities located south of Tehran (Islamshahr, Baharestan, Shahryar, Shahr Quds, Rey, and Pakdasht). Finally, it was clearly determined that the approach of collective action has more able to explain the potential of political protest, in such a way that 17 percent of the changes in the potential of political protest are explained by the variables of the individual's perception of the effectiveness of protests and the individual's perception of the government's power to suppress, both of which are derived from the theory of collective action. Only 2 percent of the dependent variable is explained by the variable of political satisfaction which is derived from the theory of collective behavior.

*Corresponding Author: Mehdi Rafiei Bahabadi

Address: Ph.D. candidate of Political Sociology, Faculty of Humanities, Tarbiat Modares University

Email: mehdirafieebahabadi@gmail.com

Extended abstract

Introduction

The Iranian society should be considered among the societies that have seen various forms of collective protest actions since entering the modern era. Iran's political-social developments in the last century are full of various forms of protest behavior, which in one case led to the collapse of political sovereignty, and in some cases, it was the source of some political changes.

Although protest actions per se are not social problems, the existence of social conflict and frequent protest currents can affect the foundations of social and political order. After the revolution of 1979, the Iranian society witnessed the emergence of various forms of protest actions for four decades. Comparing the protests of the last decades, it can be seen that these protests are of two different types and have different demands and, naturally, the involved groups are different from each other. If the demands of the groups involved in the protests of 1999 and 2009 were more political, the field observations and also the surveys conducted around the protests of 2018 and 2019 show that the nature of these protests was more economic than anything else. However, this is not the whole story and there are many challenges in this regard.

From the collective behavior approach point of view in explaining political protest, we should consider the bad living conditions and dissatisfaction caused by it as the main reason for the occurrence of protests similar to the protests of January 2018 and November 2019, but the investigation of the cities involved in the protests of January 2018 and November 2019 shows. Although among the cities where the protests have taken place, there are cities with a low level of development and unsuitable economic situation, however, in some cities that are considered more underdeveloped and deprived, there was no protest action. On the other hand, theories of collective action approach are based on rational choice and suggest that the dissatisfaction variable and its role in explaining political protest are

insufficient. Proponents of collective action theory believe that in contemporary societies, every individual has dissatisfactions, even wealthy societies are influenced by competing interests, unfulfilled aspirations, grievances, and demands, and all groups are looking for demands and benefits. This means that grievances and demands are not uncommon and exist in the same form in all militant and oppositional groups and organizations. Therefore, it is not the power of demands that justifies the mobilization of social movements, and other factors must be sought to explain social movements. These theories include variables such as self-interest (Olson, 1965), the political opportunity structure created for protesters (Eisinger, 1973; Pivon and Cloward, 1979; Gamson, 1990; Jenkins and Prue, 1977 and Tarrow, 1983 and 1989), and resource mobilization by the protesters (McCarthy and Zald, 1977; Obershall, 1973; Tilly, 1978) are considered more explanatory than the variables of the collective behavior approach. Therefore, this research based on an empirical survey will address the question of which of the two approaches of collective behavior and collective action has more explanatory power to explain the potential of political protest in Iran. These two theories will be examined as two alternative theories, and then theoretical propositions based on them will be extracted and tested.

Methods

The method of this research is survey. The research population is all people between 17 and 40 years old in six southern cities of Tehran province (Shahriar, Shahr Quds, Islamshahr, Baharestan, Ray and Pakdasht) at the time of data collection (June and July 2022). Research information has been collected by referring to 120 city blocks in these 6 cities. 1200 samples have been divided equally among 6 cities, that is, 200 questionnaires have been completed in each city.

Results

The results of the research indicated that among the 3 variables related to the theory of

collective behavior, only the political satisfaction variable has a causal effect on the potential of political protest, and the other two variables do not have much causal effect. However, out of the 5 variables of collective action theory, 2 variables, the individual's perception of the effectiveness of protests and the individual's perception of the government's power to suppress, have a causal effect on the potential of political protest. 17% of the changes in the potential of political protest are explained by two variables related to collective action theory, and only 2% of it is related to the variable of political satisfaction derived from the collective behavior approach.

Conclusion

These results clearly show that the explanatory power of the theory of collective action is far greater than the theory of collective behavior. In other words, it can be said that perhaps the approach of collective behavior emphasizes the variables that provide the social context for the occurrence of protests or their potential, but other variables such as the individual's calculation of whether the protest is useful or not and whether the protest will be suppressed by the government and how strong and weak the suppression will be are important variables in social protests. Maybe these results will unravel the mystery of why we do not witness a protest when the variables like political dissatisfaction, relative deprivation, and dissatisfaction with life are in an unfavorable situation.

Funding

There is no funding support

Authors' contribution

This article is excerpt from the PH.D thesis of Mehdi Rafiei Bahabadi, whose supervisor was Ali Mohammad Hazeri

Conflict of interest

Authors declared no conflict of interest.

پژوهشی

ارزیابی تجربی نظریه‌های رفتار جمعی و کنش جمعی در تبیین پتانسیل اعتراض سیاسی؛ بررسی موردی شهرستان‌های جنوبی استان تهران

علی محمد حاضری^۱، مهدی رفیعی بهابادی^{۲*}

^۱ دانشیار جامعه‌شناسی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه تربیت مدرس majid6688@gmail.com
^۲ دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی سیاسی، دانشگاه تربیت مدرس mehdirafieebahabadi@gmail.com

 10.22080/ssi.2022.24315.2041

چکیده

مقاله پژوهشی حاضر حول محور این سؤال شکل‌گرفت که از بین رویکردهای رفتار جمعی که بر نارضایتی توده‌ها به عنوان عامل وقوع اعتراضات تأکید دارد و رویکرد کنش جمعی که بر عقلانیت کنش‌گران و محاسبه عقلانی آن‌ها برای شرکت در اعتراضات تأکید دارند کدام یک قابلیت بیشتری برای تبیین پتانسیل اعتراض سیاسی دارند؟ از هر کدام از این رویکردها متغیرهایی استخراج و به عنوان متغیر مستقل برای تبیین پتانسیل اعتراض سیاسی در نظر گرفته شد. فرضیات مستخرج از دو رویکرد رفتار جمعی و کنش جمعی با یافته‌های یک مطالعه پیمایشی در ۶ شهرستان جنوب تهران (اسلامشهر، بهارستان، شهریار، شهر قدس، ری و پاکدشت) مقابله شد و در نهایت به وضوح مشخص شد رویکرد کنش جمعی قابلیت بیشتری برای تبیین پتانسیل اعتراض سیاسی در شهرهای مورد بررسی دارد به این ترتیب که ۱۷ درصد تغییرات پتانسیل اعتراض سیاسی توسط متغیرهای ادراک فرد از اثربخشی اعتراضات و ادراک فرد از قدرت سرکوب حکومت که هر دو مستخرج از نظریه کنش جمعی هستند تبیین می‌شود و فقط ۲ درصد توسط متغیر رضایت‌مندی سیاسی که مستخرج از نظریه رفتار جمعی است تبیین می‌شود.

تاریخ دریافت:

۲۶ شهریور ۱۴۰۱

تاریخ پذیرش:

۱۸ بهمن ۱۴۰۱

تاریخ انتشار:

۸ اسفند ۱۴۰۱

کلیدواژه‌ها:

پتانسیل اعتراض سیاسی، رفتار جمعی، کنش جمعی.

* نویسنده مسئول: مهدی رفیعی بهابادی

آدرس: دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی سیاسی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران
ایمیل: mehdirafieebahabadi@gmail.com

۱ مقدمه و بیان مسأله

حکومت‌ها در هزاره گذشته بهترین سند برای اثبات این بی‌ثباتی دیرپای سیاسی است. در یک سده گذشته ایران شاهد رخداد‌های بزرگ سیاسی چون جنبش مشروطه، سقوط سلسله قاجار و روی کار آمدن سلسله پهلوی، جنبش ملی شدن صنعت نفت، اصلاحات ارضی و انقلاب اسلامی در سال ۱۳۵۷ بوده است. تحولات سیاسی-اجتماعی ایران در یک سده اخیر مشحون از اشکال مختلفی از کنش‌های اعتراضی است که در یک مورد به فروپاشی حاکمیت سیاسی منجر شده است و در مواردی نیز منشأ تغییرات بنیادین در مناسبات سیاسی بوده است. هرچند کنش‌های اعتراضی فی‌نفسه یک آسیب اجتماعی تلقی نمی‌شود، اما وجود تضادهای اجتماعی و رویکردهای اعتراضی مکرر می‌تواند بنیان‌های نظم اجتماعی و سیاسی را متأثر از خود سازد.

بعد از انقلاب اسلامی سال ۱۳۵۷، به مدت چهار دهه جامعه ایرانی شاهد ظهور و بروز اشکال مختلفی از کنش‌های اعتراضی بوده است. روی کار آمدن یک حکومت انقلابی، منازعات سیاسی معمول بین گرایش‌های سیاسی بعد از انقلاب، هشت سال جنگ، برنامه‌های اقتصادی بعد از جنگ، تنش‌های سیاسی معمول در فضای دانشگاهی، جدال جناح‌های سیاسی و وضعیت نامساعد اقتصادی ناشی از فشارهای بین‌المللی سرمنشاء بسیاری از کنش‌های اعتراضی بوده است. در همین ۵ سال گذشته ایران شاهد سه اعتراض جدی در دی‌ماه ۱۳۹۶، آبان ۱۳۹۸ و مهر ۱۴۰۱ بوده است.

با مقایسه اعتراضات دهه ۹۰ با اعتراضات دهه ۸۰ و نیمه دوم دهه ۷۰ می‌توان دریافت که این اعتراضات دو سنخ متفاوت هستند و مطالبات متفاوت و به طور طبیعی گروه‌های درگیر متفاوتی نسبت به همدیگر داشته‌اند. اگر مطالبات گروه‌های درگیر در اعتراضات نیمه دوم دهه ۷۰ و دهه ۸۰ بیشتر سیاسی بوده است؛ مشاهدات میدانی و همچنین نظرسنجی‌های انجام شده پیرامون

در دوره معاصر همواره دولت‌ها موج‌هایی از اعتراضات سیاسی را تجربه کرده‌اند. این اعتراضات انواع دولت‌ها اعم از دموکراسی‌های معاصر و یا دولت‌های اقتدارگرا را در بر گرفته است. بسیاری از عالمان علوم اجتماعی و سیاسی بر اهمیت فهم اعتراضات یا آنچه مشارکت سیاسی غیر متعارف^۱ نامیده می‌شود تأکید کرده‌اند. این اعتراضات سیاسی گاهی تا حدی رایج شده است که محققان دیگر از آن به عنوان تهدیدی برای ثبات سیستم‌های سیاسی یاد نمی‌کنند (میر و تارو ۱۹۹۸: ۱۴). حضور بحث‌برانگیز کنش‌های سیاسی در دموکراسی‌های مدرن لزوماً به معنای ضعف سیاسی تلقی نمی‌شود بلکه می‌تواند نشانه‌ای از یک جامعه پر جنب و جوش باشد. با این حال در بسیاری از کشورها حتی در دموکراسی‌های معاصر و همچنین در کشورهای در حال توسعه حاکمان همچنان مانند گذشته تظاهرات و اعتراضات مردم را تهدیدکننده جدی ثبات رژیم‌ها تلقی کرده و آن را به شدت سرکوب می‌کنند.

غالباً اعتراض سیاسی برای ابراز نارضایتی نسبت به برخی سیاست‌ها یا تصمیم‌ها اتفاق می‌افتد و بنابراین هدف آن اصلاح وضعیت فعلی است. با این حال در برخی کشورها اعتراض سیاسی با هدف تغییر بنیادی در ساختارهای اجتماعی و سیاسی اتفاق می‌افتد که از آن به عنوان جنبش انقلابی یاد می‌شود.

جامعه ایرانی را باید در زمره جوامعی دانست که از بدو ورود به دنیای مدرن اشکال مختلفی از این گونه کنش‌های جمعی اعتراض‌آمیز در آن نمود یافته است. فراز و فرودهای بسیار، تاسیس و فروپاشی سلسله‌های مختلف سیاسی، شکل‌گیری جنبش‌ها و فرق مختلف دینی و فکری، تهاجم گاه و بیگاه بیگانگان به این سرزمین، همه و همه، این کشور را مستعد بی‌ثباتی ساخته است. تغییرات مکرر

¹ Unconventional political participation

توسعه نیافته‌تر و محروم‌تر محسوب می‌شوند اعتراضی مشاهده نشده است. به عنوان مثال در حالی که استان سیستان و بلوچستان از نظر شاخص‌های توسعه‌یافتگی در رده‌های آخر جدول استان‌های ایران قرار دارد، با این حال در اعتراضات سال ۱۳۹۶ و ۱۳۹۸ چندان درگیر اعتراضات سراسری نشده است. طبق پژوهش شهیکی تاش و همکاران (۱۳۹۲) استان تهران با ضریب رفاهی ۸۰٫۹۳ بیش‌ترین سطح رفاهی را داراست و در مقابل استان سیستان و بلوچستان با ضریب رفاهی ۵٫۵۹ در انتهای جدول ضریب رفاهی قرار دارد. این قاعده در درون استان‌ها نیز صادق است. به عنوان مثال در شهرستان‌های جنوبی استان تهران در حالی که شهرهایی مانند شهریار، اسلامشهر، شهر قدس و بهارستان به شدت درگیر اعتراضات آبان ۹۸ بوده است برخی شهرها و مناطق از جمله شهر ری هیچ‌گونه اعتراضی را تجربه نکرده است. مقایسه وضعیت اقتصادی کشور در طول زمان نیز حکایت از آن دارد که متغیرهای اقتصادی و به تبع آن نارضایتی ناشی از آن به تنهایی نمی‌توانند اعتراض سیاسی را تبیین نمایند. جامعه ایران در چهار دهه گذشته شرایط بسیار سختی را تجربه کرده است که ضرورتاً منجر به اعتراضات مردمی نشده است. به عنوان مثال در سال ۹۱ که بالاترین نرخ تورم دو دهه گذشته را ایران تجربه کرد (۴۰٫۶ درصد) اعتراضی را شاهد نبودیم اما در دی ۹۶ و آبان ۹۸ که به لحاظ شاخص‌های اقتصادی وضعیت بهتری از سال ۹۱ داشتیم اعتراضاتی تا این حد گسترده و خشونت‌آمیز را شاهد بودیم.

از طرف دیگر نظریه‌هایی مانند نظریه‌هایی که ذیل رویکرد کنش جمعی مبتنی بر انتخاب عقلانی قرار می‌گیرند، نظریه‌های مبتنی بر رفتار جمعی و متغیر نارضایتی و نقش آن در تبیین اعتراض سیاسی را ناکافی می‌دانند و معتقدند در جوامع معاصر هر فردی نارضایتی‌هایی دارد، حتی جوامع ثروتمند نیز تحت تأثیر منافع رقابتی، آرزوهای محقق نشده، نارضایتی‌ها و مطالباتی دارند. تمامی گروه‌ها به

اعتراضات سال‌های ۱۳۹۶ و ۱۳۹۸ نشان می‌دهد جنس اعتراضات دهه ۹۰ بیشتر از هر چیز اقتصادی بوده است. البته این به معنای آن نیست که خواسته‌های دیگری جز اقتصاد در این اعتراضات مطرح نشده است. در نظرسنجی که بعد از اعتراضات دی ماه ۱۳۹۶ توسط مرکز افکارسنجی دانشجویان ایران (ایسپا) به صورت ملی انجام شد ۶۹ درصد از پاسخ‌گویان، بهبود وضعیت اقتصادی و فضای کسب و کار و ۳۰ درصد نیز اعتراض به فساد مالی و ۲۰٫۶ درصد نیز بی‌عدالتی را به عنوان یکی از خواسته‌های اصلی معترضان بیان کردند. در این نظرسنجی ۷۵ درصد مردم از شرایط کشور اظهار نارضایتی کرده و از بین کسانی که از شرایط کشور اظهار نارضایتی کرده بودند، ۸۰ درصد دلیل نارضایتی خود را نارضایتی از شرایط اقتصادی ذکر کرده بودند (ایسپا، ۱۳۹۶).

در نظرسنجی که بعد از اعتراضات آبان ۱۳۹۸ در سطح استان تهران توسط ایسپا انجام شد در پاسخ به این سؤال که «این روزها بیش از هر چیز چه چیزی شما را نگران می‌کند» فقط ۶ درصد مردم تهران به گرانی بنزین اشاره کردند که نشان می‌داد گرانی بنزین اگرچه نقطه شروع اعتراضات بوده اما علت اصلی آن نبوده است. اکثر قاطع پاسخ‌گویان یعنی ۸۵ درصد به مسائل کلان اقتصادی و فقدان اشتغال و نیز ناامیدی از آینده اشاره کرده‌اند (ایسپا، ۱۳۹۸).

با این حال این همه ماجرا نیست و در این ارتباط چالش‌های فراوانی وجود دارد. اگر بخواهیم با ادبیات رویکرد رفتار جمعی در تبیین اعتراض سیاسی سخن بگوییم باید شرایط بد معیشتی و نارضایتی ناشی از آن را علت اصلی وقوع اعتراضاتی شبیه به اعتراضات دی ماه ۹۶ و آبان ۹۸ بدانیم؛ اما بررسی شهرهای درگیر در اعتراضات دی ماه ۹۶ و آبان ۹۸ نشان می‌دهد اگرچه در میان شهرهایی که در آن اعتراضات واقع شده است، شهرهایی با سطح توسعه‌یافتگی پایین و وضعیت اقتصادی نه چندان مناسب وجود دارند، با این حال در برخی شهرهایی که از این نظر

می‌آید و طغیان جمعی اعتراضی و خشمگینی رخ خواهد داد (جانستون، ۱۳۹۸: ۵۵).

شایان ذکر است که تقسیم‌بندی بنیادین به امر عقلانی و غیر عقلانی موجب به وجود آمدن ترمینولوژی‌های خاص خودش شده است. برچسب رفتار جمعی به صورت سنتی در مورد کنش‌هایی به کار برده می‌شود که با پیش فرض غیرعقلانی بودن نگریسته می‌شد، در حالی که برچسب کنش جمعی معمولاً با این پیش فرض به کار می‌رود که عقلانیتی در پس آن نهفته است.

ذیل رویکرد رفتار جمعی، می‌توان از چندین مکتب یا نظریه‌پرداز نام برد که هر کدام بر یکی از ابعاد رفتار جمعی تأکید بیشتری دارند. مکتب شیکاگو یکی از این مکاتب است. جوهر جامعه‌شناسی مکتب شیکاگو در کتاب رابرت پارک^۱ و ارنست برگس^۲ با عنوان «مقدمه‌ای بر علم جامعه‌شناسی»^۳ تدوین شده است. در این کتاب متأثر از لوبون از توده‌ها به عنوان نمونه‌ای از افراد با رفتار غیر عقلانی و و بدوی یاد شده است. هربرت بلومر یکی دیگر از جامعه‌شناسان دانشگاه شیکاگو و پدر مکتب کنش متقابل نمادین در آمریکا است. بلومر به این امر پرداخت که چگونه جنبش‌های اجتماعی از آغاز با به هم پیوستن توده‌ها رشد می‌کنند. از نظر او این امر از طریق اشاعه نارضایتی و هیجان در یک گروه محقق می‌شود و پایه‌ای برای آگاهی مشترک قرار می‌گیرد. در مرحله بعد یک «آگاهی مایی»^۴ رشد می‌کند و به این یکی شدن گروه‌ها معنا می‌دهد. به زبان بلومر «روح رفاقت»^۵ انسجام و تعلق گروهی ایجاد می‌کند که این امر جزئی از هویت شخصی اعضا می‌شود. در مرحله بعد اخلاق گروهی بر پایه اعتقاد به وجود اعتماد و درستی مطالبات رشد می‌کند. بر این اساس سازمانی

دنبال مطالبات و منافعند. این امر بدین معناست که نارضایتی‌ها و مطالبات غیرمعمول نیستند و در یک معنا به شکل یکسانی در همه گروه‌ها و سازمان‌های ستیزه‌جو و مخالف وجود دارد. بنابراین این قدرت مطالبات نیست که بسیج جنبش‌های اجتماعی را توجیه می‌کند و برای تبیین جنبش‌های نظریه‌ها متغیرهایی مانند نفع شخصی (اولسون، ۱۹۶۵)، ساختار فرصت سیاسی به وجود آمده برای معترضان (آیزینگر، ۱۹۷۳؛ پیون و کلاورد، ۱۹۷۹؛ گامسون، ۱۹۹۰؛ تنکینز و پرو، ۱۹۷۷ و تارو، ۱۹۸۳ و ۱۹۸۹) و بسیج منابع توسط معترضان (مک کارتی و زالد، ۱۹۷۷؛ اوبرشال، ۱۹۷۳؛ تیلی، ۱۹۷۸) را نسبت به متغیرهای رویکرد رفتار جمعی تبیین‌کننده‌تر می‌دانند.

بر این اساس مقاله حاضر مبتنی بر یک پژوهش پیمایشی به این سؤال خواهد پرداخت که از میان دو رویکرد رفتار جمعی و کنش جمعی کدام یک برای تبیین پتانسیل اعتراض سیاسی در نمونه‌ای از جامعه ایرانی قابلیت تبیین‌کنندگی بیشتری دارد؟ لذا این دو نظریه به عنوان دو نظریه به دلیل تشریح خواهد شد و سپس گزاره‌های نظری مبتنی بر آن استخراج و مورد آزمون تجربی قرار خواهد گرفت.

۲ چارچوب نظری

رویکرد رفتار جمعی که شاخه‌ای از مکتب کارکردگرایی ساختاری می‌باشد، جنبش‌های اجتماعی را نتیجه جانبی دگرگونی اجتماعی فوق‌العاده سریع تلقی می‌کند. طبق این رویکرد اگر یک جامعه نتواند فرصت‌هایی را برای شهروندان فراهم کند یا آن که نتواند آن‌ها را از لحاظ مدنی و اخلاقی یکپارچه کند آن‌گاه عصبانیت، سرخوردگی و پرخاشگری به وجود

⁴ We Consciousness

⁵ Esprit De Corps

¹ Robert Park

² Ernest Burgess

³ An introduction to the science of sociology 1969 (1921)

استدلال کرده‌اند که نارضایتی یک شرط مرتبط برای فهم مشارکت به ویژه مشارکت در اعتراض است. شهروندان که از دولت موجود ناراضی هستند، تصمیم به کنش برای تغییر آن می‌گیرند (گامسون ۱۹۶۸). نارضایتی می‌تواند دو ریشه داشته باشد (بارنز و کاس ۱۹۷۹: ۱۳۷). اولین آن نارضایتی با شرایط شخصی و فرد است و نارضایتی نوع دوم، نارضایتی از سیاست‌هاست. نارضایتی از زندگی و شرایط شخصی یک منبع مهم اعتراض سیاسی است. لیپسکی (۱۹۶۸: ۱۱۴۴) استدلال می‌کند که اعتراض سیاسی یک منبع سیاسی^۱ است که گروه‌های حاشیه‌ای دارند و از آن برای بالا بردن صدایشان استفاده می‌کنند. آن افرادی اعتراض می‌کنند که موقعیت‌های محرومیت را تجربه می‌کنند که از فعالیت‌ها و کنش‌های سیاسی به عنوان یک استراتژی برای افزایش چانه‌زنی استفاده می‌کنند. گر (۱۹۷۰) چنین استدلال می‌کند که اعتراض سیاسی زمانی اتفاق می‌افتد که شهروندان محرومیت نسبی را تجربه می‌کنند. آن هنگام که آن‌ها شرایط شخصی‌شان را با گروه‌های دیگر مقایسه می‌کنند یا با شرایط گذشته‌شان این مقایسه را انجام می‌دهند. این رویکرد به طور وسیع برای مطالعه اعتراضات در کشورهای در حال توسعه و غیر دموکراتیک مورد استفاده قرار گرفته است (مولر و همکاران ۱۹۸۲؛ کک و سیکینک ۱۹۹۸). مسأله این است که این رویکرد کمتر مورد استفاده برای کشورهای دموکراتیک و پیشرفته غربی قرار گرفته است. در کتاب «کنش سیاسی»، فرح و همکاران (۱۹۷۹) رابطه بین نارضایتی شخصی و اعتراض را بررسی و به این نتیجه رسید که یک رابطه ضعیف بین این دو برقرار است. با این وجود سخت است که نقش نارضایتی نادیده گرفته شود. رضایت از زندگی یک قدرت پیش‌بینی‌کننده در این مطالعات نشان می‌دهد، زیرا شادی می‌تواند افراد را به کمک به غریبه‌ها تحریک کند، خلاقیت حل مسائل را بیشتر نماید، کمک مالی بیشتر به مؤسسات خیریه

شکل می‌گیرد که مطالبات و تاکتیک‌های گروه را به وضوح مشخص می‌کند (جانستون، ۱۳۹۸: ۵۸).

نظریه رفتار جمعی اسملسر نظریه دیگری است که ذیل رویکرد رفتار جمعی قرار می‌گیرد. نظریه وی شامل پدیده‌های متنوعی همچون وحشت، طغیان، فوران‌های خصمانه، جنبش‌های محیط زیستی و جنبش‌های انقلابی می‌شود که این نظریه همه این پدیده‌های متنوع را زیر یک چتر مفهومی قرار می‌دهد، به این معنا که تصور می‌کند عوامل یکسانی در همه این اشکال جمعی درکارند. نظریه اسملسر شش عامل تعیین‌کننده لازم و کافی را مشخص می‌کند. شرایط مساعد ساختاری، فشار ساختاری، گسترش عقاید تعمیم یافته، باور همگانی شده و رویدادهای شتاب‌دهنده که رفتار جمعی را بر می‌انگیزند و در نهایت بسیج برای کنش و فراگیری نیروهای کنترل اجتماعی و نحوه عملکرد آن‌ها در ممانعت از توسعه کنش‌ها (جانستون، ۱۳۹۸: ۵۸). وی بر این باور است زمانی که شخصی فشار ساختاری را تجربه می‌کند برای جبران آن در یکی از این سطوح دست به کنش می‌زند. اگر تعداد زیادی از مردم به شیوه یکسانی عمل کنند، شاهد رفتار جمعی خواهیم بود. به عقیده اسملسر در یک نظام متشکل از نظام‌های فرعی متوازن، رفتار جمعی نشانگر تنش‌هایی است که مکانیسم‌های برقرار کننده تعادل مجدد اجتماعی، از مهار موقت آن‌ها عاجز هستند. در برهه‌های وقوع دگرگونی‌های سریع و گسترده، ظهور رفتارهای جمعی معنای دوگانه داشت: از یک طرف انعکاس‌دهنده عدم توانایی نهادها و مکانیسم‌های کنترل اجتماعی برای بازتولید انسجام اجتماعی و از طرف دیگر بیانگر تلاش‌های جامعه برای نشان دادن واکنش به وضعیت‌های بحرانی از طریق پرورش اعتقادات مشترک به عنوان بنیان‌های جدید همبستگی جمعی (دلپورتا و دیانی، ۱۳۸۴: ۱۷).

نظریه‌های مرتبط با نارضایتی نیز ذیل رویکرد رفتار جمعی قرار می‌گیرند. نویسندگان متعددی

¹ political resource

بیگانگی سیاسی^۱ برای دموکراسی مثبت نیست. آلموند و وربا (۱۹۶۳) مدعی هستند که مشارکت سیاسی نتیجه پیوست برای هنجارهای دموکراسی است و شهروندان انتظار مثبت از مقامات رسمی دارند. مطابق این رویکرد شهروندان حامی برای وارد شدن در سیاست‌ها بیشتر مورد انتظار هستند، زیرا آن‌ها ارزش‌های دموکراتیک قوی‌تری دارند. در ادامه بحث استدلال می‌شود کاهش اعتماد سیاسی منجر به کاهش مشارکت سیاسی می‌شود (پاتنام، ۲۰۰۰). سایر نظریه‌پردازان قویاً این ادعا که کاهش اعتماد باعث کاهش مشارکت مخصوصاً در انتخابات می‌شود را رد کرده‌اند (میلر ۱۹۸۰، رزنتاین و هانسن ۱۹۹۳). از طرف دیگر عده‌ای دیگر بر این باورند نارضایتی سیاسی افراد را به سوی پیوستن به کنش‌های سیاسی از نوع اعتراض سیاسی سوق می‌دهد (گامسون، ۱۹۶۸). این فرضیات «رادیکالیسم ناامیدی»^۲ نام گرفته است (نورپس و همکاران ۲۰۰۵). ارتباط بین بی‌اعتمادی و مشارکت نتیجه تحلیل جنبش ۱۹۶۰ و بنابراین کاهش مشارکت انتخاباتی است (لوی و استوکر ۲۰۰۰). گر (۱۹۷۰) مدعی است که اعتراض سیاسی یک روش نشان دادن احساس ناامیدی، بیگانگی، نارضایتی از فرآیندهای سیاسی و به طور کلی سیستم سیاسی است.

چندین پژوهش رابطه بین نارضایتی سیاسی و اعتراض را آزمون کرده‌اند. فرح و همکاران (۱۹۷۹) رابطه بین مشارکت متعارف و غیر متعارف و نارضایتی سیاسی را تحلیل کرده‌اند. آن‌ها دریافته‌اند که ارزیابی از رژیم، بر مشارکت سیاسی متعارف تأثیر دارد؛ مردم هنگامی مشارکت می‌کنند که در دستور کار قرارداد فقر را توسط دولت درک نمایند (فرح و همکاران ۱۹۷۹؛ ۴۳۵). با این حال در همه کشورهای این رابطه برقرار نیست. در واقع مسؤولیت‌پذیری سیستم سیاسی در همه کشورهای قدرت پیش‌بینی کننده (متغیر مستقل) ندارد. برخی نظریه‌پردازان استدلال کردند که نارضایتی سیاسی

را تأمین نماید، مسائل کمتری با کالاهای مصرفی گزارش می‌کند، علاقه به بیماران را بیشتر می‌کند و خاطرات مثبت را به یاد می‌آورد (هلی و همکاران ۲۰۰۹: ۴). مطابق با این رویکرد شادی یک تأثیر مثبت بر همه حوزه‌های زندگی دارد. رضایت از زندگی مشارکت مدنی را بر می‌انگیزد (وینهوون ۱۹۸۴). شهروندان با سطح بالای رضایت از زندگی بیشتر در کنش‌های سیاسی مرسوم و کمتر در کنش‌های سیاسی غیرمتعارف شرکت می‌کنند (بحری و سیلور، ۱۹۹۰: ۸۲۱). یافته‌های دیگران نیز حکایت از یک رابطه قوی با مشارکت سیاسی دارد؛ اما این رابطه برای مشارکت سیاسی غیرمتعارف (مانند کنش اعتراضی) دیده نمی‌شود (فلاوین و کین ۲۰۱۲: ۶۳). همچنین در کار بارنز و همکاران (۱۹۷۴: ۱۵۱) نیز رضایت از زندگی با رفتار اعتراضی رابطه‌ای نداشته است. ایشان استدلال می‌کنند که سطح نارضایتی و محرومیت رابطه‌ای با پتانسیل اعتراض ندارد. نویسندگان بر این باورند که شهروندان ناراضی از شرایط زندگی سیستم سیاسی را سرزنش نمی‌کنند بنابراین این یافته‌ها مخالف تز نارضایتی هستند (کوارتا، ۲۰۱۵: ۵۲).

یکی از تبیین‌هایی که برخی اندیشمندان آن را به کار برده‌اند مفهوم خلأ یا فاصله بین اهداف فرد یا سطح مطلوب موفقیت از سطح واقعی موفقیت است. هرچه این فاصله بیشتر باشد پتانسیل اعتراض و خشونت سیاسی بیشتر خواهد شد. مفهوم فاصله یا خلأ موفقیت در قالب مفاهیم و نظریه‌های مختلفی طرح شده است. از آن جمله می‌توان به مفاهیمی چون محرومیت نسبی، ناکامی سیستماتیک، منحنی جی و انتظارات فزاینده اشاره کرد.

رابطه بین نارضایتی سیاسی و مشارکت سیاسی نیز بحث‌برانگیز است. حداقل دو رویکرد ناسازگار در این زمینه وجود دارد (لوی و استوکر ۲۰۰۰). از یک طرف شهروندان با سطح بالای رضایت سیاسی برای کنش‌های سیاسی مورد انتظار هستند. در حقیقت

² disaffected radicalism

¹ political alienation

کنش جمعی چیزی است که این نظریه می‌کوشد آن را تبیین نماید. بنابراین، پرسش این است: چه هنگام افراد به طور مشترک برای کمک به تأمین یک کالای عمومی اقدام می‌کنند؟ به سخن دیگر، توضیح می‌دهد که چه هنگام افراد دارای یک هدف مشترک برای تحقق هدف خود دست به اقدام می‌زنند. این نظریه به رفتار بازیگران فردی، یعنی مشارکت برای تأمین کالای عمومی اشاره دارد. آنگاه این مشارکت‌ها روی هم جمع می‌شوند تا به تأمین کالای عمومی یا میزانی خاص از کالای عمومی بپردازند (آپ، ۱۳۹۵: ۹۵).

اولسون گزاره اصلی خود را درست در آغاز کتابش خلاصه کرده است: «(درواقع، جز در مواردی که تعداد اعضای گروه بسیار اندک باشد یا اجبار یا ترفند ویژه دیگری وجود داشته باشد که افراد را وادار به عمل در راستای نفع مشترکشان نماید، افراد خردمند و در جست‌وجوی نفع شخصی برای دستیابی به منفعت مشترک یا گروهی اقدام نمی‌کنند)» (به نقل از آپ، ۱۳۹۵: ۹۸).

نظریه اولسون از چند گزاره مشخص تشکیل شده است که در ذیل مهم‌ترین عناصر آن که یا به شکل مستقیم در بطن نظریه وی وجود دارد و یا به طور غیرمستقیم از نظریه او توسط آپ (۱۳۹۵) استخراج و توسعه داده شده است ذکر می‌شود:

✓ فرض بر این است که افراد خردمند در جست‌وجوی نفع شخصی برای دستیابی به منفعت مشترک یا گروهی اقدام نمی‌کنند. به عبارت دیگر، آن‌ها برای دستیابی به اهداف (یا منفعت مشترک) خود حاضر به کمک نیستند، مگر اینکه اجبار یا ترفند ویژه دیگری وجود داشته باشد.

✓ هرچه انگیزه‌های گزینشی مثبت برای مشارکت قوی‌تر باشند و هرچه انگیزه‌های گزینشی منفی نیز برای عدم مشارکت

بر پتانسیل اعتراض تأثیر دارد. اعتراض پاسخی به نارضایتی از اهداف خاص اجتماعی است (فرح و همکاران ۱۹۷۹؛ ۴۳۹). با این وجود بیشتر تحقیقات اخیر نشان می‌دهد که شهروندان ممکن است به دلیل نارضایتی بیشتر مشارکت کنند. درواقع این متغیر در اینجا به عنوان مکانیزم انگیزشی عمل می‌کند (نوریس ۲۰۰۲؛ بادسکیو و نلر ۲۰۰۷). سایر اندیشمندان رابطه‌ای بین نارضایتی سیاسی و مشارکت بعد از کنترل سایر متغیرها پیدا کرده‌اند (مولر و همکاران ۱۹۸۲؛ کاس ۱۹۹۹ و دالتون ۲۰۰۴ و ۲۰۰۸).

با این حال نظریه‌پردازان متعددی حمایت سیاسی بالا را شرط ضروری رفتار سیاسی متعارف و حمایت سیاسی پایین را شرط ضروری رفتار سیاسی غیرمتعارف می‌دانند (علیخواه، ۱۳۸۹: ۸۴). مولر (۱۹۷۷) نشان داد که حمایت سیاسی بالا شرط ضروری ولی نه کافی برای مشارکت سیاسی متعارف است و حمایت سیاسی کم نیز شرط ضروری ولی نه کافی برای مشارکت سیاسی غیرمتعارف و ستیزه‌جویانه است.

اما همان طور که پیش از این ذکر شد نظریه کنش جمعی در مقابل نظریه رفتار جمعی قرار می‌گیرد. برچسب رفتار جمعی به صورت سنتی در مورد اقداماتی به کار برده می‌شود که با پیش فرض غیر عقلانی بودن نگریسته می‌شوند، در حالی که برچسب کنش جمعی معمولاً با این پیش فرض به کار می‌رود که عقلانیتی در پس آن نهفته است. ذیل این نظریه می‌توان چندین نظریه‌پرداز ذکر کرد که یکی از معروف‌ترین آن‌ها مانکور اولسون است. اثر بنیادی در زمینه نظریه کنش جمعی، کتاب منطق کنش جمعی (۱۹۶۵) نوشته مانکور اولسون است. این نظریه به طور مستقیم به پدیده‌های مربوط به جنبش‌های اجتماعی و اعتراض سیاسی نمی‌پردازد. مسأله‌ای که این نظریه به آن می‌پردازد عبارت از این است که چه هنگام افراد برای دستیابی به یک هدف مشترک به صورت دسته‌جمعی عمل می‌کنند.

مشارکت‌شان اهمیتی ندارد بر رفتار اعتراضی تأثیر نخواهد گذاشت.

✓ وارد شدن در شبکه‌های اجتماعی که به تشویق اعتراضات می‌پردازند، علت مهمی برای ورود رفتارهای اعتراضی است. یک شاخص برای این گونه‌انگیزه‌های اجتماعی عضویت در شبکه‌های اجتماعی است. این‌ها متشکل از گروه‌ها (مانند اقدامات شهروندان یا جنبش‌های اجتماعی) و نیز شبکه‌های شخصی مانند دوستان، خانواده‌آشنایان هستند.

✓ هزینه‌هایی که اولسون به آن‌ها اشاره می‌کند، زمان و منابع لازم برای تولید یک کالای عمومی هستند. این‌ها هزینه فرصت هستند؛ یعنی مطلوبیت‌هایی که از آن‌ها چشم پوشیده شده است (آپ، ۱۳۹۵: ۱۸۷-۱۸۰).

نظریه دیگری که ذیل رویکرد کنش جمعی قرار می‌گیرد، نظریه انتظار ارزش کلان‌درمن است. نظریه انتظار ارزش با تلاش کلان‌درمن برای ارائه «نظریه گسترش روان‌شناسی اجتماعی بسیج منابع»^۱ که عنوان فرعی مقاله اوست (۱۹۸۴) وارد جنبش‌های اجتماعی شده است. آن‌گونه که کلان‌درمن به درستی اشاره می‌کند «نظریه انتظار ارزش، نوعی نظریه انتخاب عقلانی است». متغیر وابسته در مدل کلان‌درمن «تمایل به مشارکت»^۲ است که به این امر اشاره دارد آیا افراد تصور می‌کنند در کنش‌های سیاسی در آینده شرکت خواهند کرد یا نه. کلان‌درمن به عنوان متغیرهای مستقل میان انگیزه جمعی، انگیزه اجتماعی و انگیزه دریافت پاداش تمایز قائل می‌شود. این متغیرها بسیار شبیه برخی از متغیرهای مدل اولسون هستند.

انگیزه جمعی به توصیف ارزش کالای عمومی برای یک فرد می‌پردازد. طبق این نظریه این به

قوی‌تر باشند احتمال بیشتری وجود دارد که افراد در تأمین کالای عمومی مشارکت کنند.

✓ هرچه هزینه‌های مشارکت در تأمین کالای عمومی بیشتر باشد، احتمال مشارکت کمتر می‌شود.

✓ هرچه تأثیر مشارکت فرد در تأمین کالای عمومی بیشتر باشد، احتمال بیشتری وجود دارد که افراد در تأمین آن مشارکت کنند.

✓ هرچه تأثیرگذاری گروهی ادراک شده بیشتر باشد، تأثیرگذاری شخصی ادراک شده نیز بیشتر خواهد شد.

✓ اگر سرکوب نامشروع تلقی گردد و اگر خیلی شدید نباشد، انگیزه برای مشارکت در تأمین کالای عمومی را افزایش خواهد داد. به طور خاص، اگر سرکوب کم شدت باشد و سپس افزایش یابد، در آن صورت تشویق متقابل و درخواست‌ها برای ادای تکلیف و شرکت در اعتراضات افزایش خواهد یافت. اگر سرکوب بسیار شدید باشد، دیگر هنجار مشارکت انگیزه‌های اجتماعی فعال نخواهد شد. از این رو، تأثیرات سرکوب بر انگیزه‌های اجتماعی و فعال‌سازی هنجار مشارکت به منحنی U شکل معکوس شباهت خواهد داشت.

✓ نارضایتی در صورتی رفتار اعتراضی را تحریک می‌کند که افراد تصور کنند اعتراضات تغییر ایجاد می‌کند. بنابراین کنش متقابل نارضایتی و تأثیرگذاری ادراک شده بر رفتار اعتراضی تأثیر می‌گذارد. به عبارت دیگر تأثیر نارضایتی، بستگی به میزان تأثیرگذاری ادراک شده و برعکس دارد این بدان معناست که سطح بالایی از تظلم‌خواهی هنگامی که افراد تصور می‌کنند

² Willingness to participate

¹ Social psychological Expansions of Resource Mobilization Theory

بسیج اعضایشان برای اینکه به خیابان‌ها بیایند می‌باشد. وقتی صحبت از منابع می‌شود در درجه اول منظور پول است، اما منابع می‌توانند متکثر باشند و به پول ختم نمی‌شوند (جانستون، ۱۳۹۸: ۷۱). به عنوان مثال در این رویکرد تکنولوژی ارتباطی جدید مانند اینترنت نوعی منبع کلان در نظر گرفته می‌شود؛ چراکه این تکنولوژی می‌تواند تأثیراتی بر انگیزه‌ها در سطح خرد داشته باشد. نخست این که اینترنت هزینه‌های سازمان‌دهی اعتراضات را کاهش خواهد داد، برای تماس با دیگران و انتشار اطلاعات درباره محل تجمعات به وقت و پول کمتری نیاز وجود خواهد داشت. این همه هزینه‌های پایین‌تر، احتمال اعتراضات فردی را افزایش خواهد داد. همچنین این امر قابل قبول است که به طور کلی منابع در سطح کلان تأثیرگذاری شخصی ادراک شده را افزایش می‌دهد. افراد ممکن است تصور کنند که احتمال ارسال پیام‌ها و درخواست‌ها به شرکت‌کنندگان بالقوه مختلف، شانس بسیج دیگران و در نتیجه، تأثیرگذاری شخصی را افزایش می‌دهد.

نظریه مک‌کارتی و زالد نیز در درون رویکرد کنش جمعی دسته‌بندی می‌شود. مک‌کارتی و زالد (۱۹۸۸) استدلال می‌کنند که شواهد مبهمی برای این فرض وجود دارد که محرومیت (و به عبارتی نارضایتی) و محرومیت نسبی متغیرهای اصلی برای تبیین رفتار اعتراضی و جنبش‌های اجتماعی هستند. نتیجه‌گیری پژوهش مک‌کارتی و زالد، این نیست که محرومیت، دیگر متغیری تبیینی محسوب نمی‌شود. در عوض، نویسندگان می‌خواهند از یک فرضیه‌ای قوی درباره محرومیت محرومیت و نارضایتی به سوی فرضیه‌ای ضعیف حرکت کنند و آن‌ها را تبدیل به مؤلفه و در واقع نگاه مؤلفه‌ای ثانوی در به وجود آوردن جنبش‌های اجتماعی نمایند. مک‌کارتی و زالد فرضیاتی را صورت‌بندی کرده‌اند که برخی از آن‌ها در ادامه ذکر می‌شود:

✓ افزایش عمومی در منابع تحت اختیار یعنی وقت و پول در یک جامعه به افزایش منابع در دسترس جنبش اجتماعی منجر می‌شود.

معنای تمایل به کالاهای عمومی با وجود نارضایتی است. این امر همچنین با مدل اولسون سازگار است از این حیث که این متغیر تأثیر جمع‌کننده ندارد بلکه تأثیر ضرب کننده دارد: اینکه آیا انگیزه برای تأمین کالاهای عمومی بر مشارکت تأثیر می‌گذارد به میزان انتظار فرد از ایجاد تغییر در نتیجه مشارکت او بستگی دارد. کلان‌رمن سه انتظار را از یکدیگر متمایز می‌سازد: الف) این انتظار که مشارکت فرد موفقیت آمیز است؛ ب) این انتظار که اقدام مشترک موفقیت آمیز است؛ و ج) تعداد مورد انتظار مشارکت‌کنندگان (آپ، ۱۳۹۵: ۱۹۱).

رویکرد بسیج منابع در ادامه رویکردهای مبتنی بر انتخاب عقلانی (با پاره‌ای از تفاوت‌ها) و در مقابل رویکرد رفتار جمعی تئوریزه شده است. نظریه‌پردازان رویکرد بسیج منابع چندین مطالعه را فهرست می‌کند که بر اعتبار مفروضات رویکرد رفتار جمعی شک و تردید روا می‌دارد. نویسندگان رویکرد جدیدی پیشنهاد می‌کنند که در آن جنبش‌ها بازیگرانی سیاسی قلمداد می‌شوند که دارای اهدافی هستند که تلاش می‌کنند با استفاده از وسایلی به آن‌ها دست یابند. نظریه بسیج منابع، سرخوردگی، محرومیت و جامعه توده‌ای را به عنوان دلایل جنبش‌های اجتماعی رد و سازمان و راهبرد را عوامل حیاتی موفقیت جنبش‌ها قلمداد می‌کنند. همان طور که از اسم رویکرد نیز مشخص است، تأکید اصلی بر منابع است. طبق این رویکرد در جوامع معاصر هر فردی نارضایتی‌هایی دارد. حتی جوامع ثروتمند نیز تحت تأثیر منافع رقابتی، آرزوهای محقق نشده، نارضایتی‌ها و مطالباتی دارند. تمامی گروه‌ها به دنبال مطالبات و منافعتند. این امر بدین معناست که نارضایتی‌ها و مطالبات غیر معمول نیستند و در یک معنا به شکل یکسانی در همه گروه‌ها و سازمان‌های ستیزه‌جو و مخالف وجود دارد. بنابراین این قدرت مطالبات نیست که بسیج جنبش‌های اجتماعی را توجیه می‌کند بلکه عامل دیگری است که این امر را تبیین می‌کند و آن توانایی گروه‌ها در فراهم آوردن منابع، اشاعه پیام‌هایشان و همچنین

نخست گروه‌های سنتی اشتراکی بر پایه پیوندهای محلی، فرهنگی یا هویت مذهبی و سپس گروه‌های مدنی به عنوان مشخصه سازمان اجتماعی مدرن که نمایانگر منافع مشترک و روابط قراردادی‌اند. او همچنین بر این باور بود که نوع گروه‌هایی که مشارکت‌کنندگان را بسیج می‌کنند بر حسب پیوندهای درونی و بیرونی‌شان قابل تحلیلند. انسجام درونی فراوان گروه، احتمال آن که گروه به صورت همه‌جانبه دست به کنش بزند را افزایش می‌دهد و هم‌زمان از هزینه‌های کنش می‌کاهد (جانستون، ۱۳۹۸: ۷۰).

در مقاله حاضر از هر کدام از رویکردهای رفتار جمعی و کنش جمعی، فرضیاتی استخراج شده است. در میان نظریه‌های کنش جمعی بیش از همه بر نظریه کنش جمعی اولسون تأکید شده است به این دلیل که این نظریه بیش از سایر نظریه‌های این رویکرد قابل کمی شدن و اندازه‌گیری در سطح تحلیل فرد است و با توجه به این که این مقاله مبتنی بر روش پیمایشی است، لذا این نظریه قابلیت آزمون بیشتری با این روش دارد.

۳ فرضیات پژوهش

به طور طبیعی گزاره‌های زیادی از رویکردهای رفتار جمعی و کنش جمعی به عنوان فرضیاتی که قابل ارزیابی تجربی‌اند قابل استخراج می‌باشد. با این حال در پژوهش حاضر از هر کدام از این رویکردها گزاره‌های مشخصی استخراج و مورد سنجش قرار خواهند گرفت.

بر طبق رویکرد رفتار جمعی می‌توان گفت:

۱- هرچه رضایت‌مندی سیاسی بیشتر باشد پتانسیل فرد برای اعتراض سیاسی کمتر خواهد بود.

✓ هرچه منابع بیشتری در دسترس بخش جنبش اجتماعی باشد، سازمان‌های جنبش اجتماعی جدید بیشتری به وجود خواهند آمد که برای دستیابی به این منابع به رقابت با یکدیگر خواهند پرداخت.

✓ سازمان‌های قدیمی‌تر و جا افتاده‌تر جنبش اجتماعی در مقایسه با سازمان‌های جدیدتر در سراسر چرخه رشد و افول جنبش اجتماعی تداوم پیدا می‌کنند. به عبارت دیگر هرچه سازمان جنبش اجتماعی عمر بیشتری داشته باشد، انتظار می‌رود از دوام بیشتری برخوردار باشد. نویسندگان استدلال می‌کنند که قدمت، رابطه مثبتی با مشروعیت دارد. به علاوه سازمان‌های قدیمی از مهارت‌های حرفه‌ای بیشتر، پیوند مستحکم‌تر با حامیان و تجربه بیشتر در زمینه گردآوری منابع برخوردارند.

✓ هرچه تراکم سازمان اجتماعی بیشتر باشد احتمال بیشتری وجود دارد که فعالیت جنبش اجتماعی گسترش یابد. به طور کلی وارد شدن فرد در شبکه‌های اجتماعی، سبب مشارکت بیشتر آنان در اعتراضات خواهد شد (آپ، ۱۳۹۵: ۲۱۸-۲۱۶).

کتاب اوبرشال با عنوان تعارض اجتماعی و جنبش‌های اجتماعی^۱ (۱۹۷۳) با بیان این موضوع که سازمان‌ها عامل کلیدی بسیج جنبش‌های اجتماعی اند، در برابر چشم‌اندازهای جامعه توده‌ای و محرومیت نسبی قرار گرفت. یافته اوبرشال این بود که مشارکت در واقع نتیجه عضویت گروهی از طریق استخدام بلوک‌مانند است که این با فرضیه جامعه توده‌ای در تعارض بود. او مشاهده کرد که به جای شهروندان منزوی شده که رهبران آن‌ها را اداره می‌کنند، مردم به عنوان اعضای گروه‌ها به جنبش می‌پیوندند. او با استفاده از دوگانگی موجود در نظریه اجتماعی دو گروه را از یکدیگر متمایز کرد؛

¹ Social Conflict and Social Movement

زمان گردآوری اطلاعات (خرداد و تیر ۱۴۰۱) می‌باشند. دلیل انتخاب این شهرها اعتراضات نسبتاً خشونت‌آمیزی بود که در سال ۹۸ در شهرستان‌های جنوبی استان تهران شکل گرفته بود. لذا ۴ شهرستان از شهرستان‌هایی که این اعتراضات را به شکل خشونت‌آمیز تجربه کرده بودند (شهریار، شهر قدس، اسلامشهر و بهارستان) در کنار دو شهرستانی که چنین اعتراضاتی را تجربه نکرده بودند (ری و پاکدشت) به عنوان شهرستان‌های نمونه انتخاب شدند. اطلاعات پژوهش با مراجعه به ۱۲۰ بلوک شهری در این ۶ شهرستان گردآوری شده است. ۱۲۰۰ نمونه به صورت مساوی بین ۶ شهرستان تقسیم شده است؛ یعنی در هر شهرستان ۲۰۰ پرسش‌نامه تکمیل شده است.

۵ تعاریف متغیرها و نحوه سنجش آنها

۵/۱ پتانسیل اعتراض سیاسی

برای تعریف مفهوم اعتراض سیاسی لازم است که در ابتدا به مفهوم مشارکت سیاسی پرداخته شود. مشارکت سیاسی را می‌توان به مجموعه فعالیت‌هایی که با هدف اصلاح وضعیت فعلی انجام می‌شود، تعریف کرد (کوارنتا، ۲۰۱۵: ۲۲). یکی از اولین مفهوم‌سازی‌ها از مشارکت سیاسی متعلق به وربا و نای (۱۹۷۲) است که تأثیر زیادی بر ادبیات بعدی مفهوم کنش سیاسی داشت. آن‌ها چنین استدلال کردند که مشارکت سیاسی، آن دسته از فعالیت شهروندان است که کم و بیش به انتخاب افراد دولتی (حکومتی) یا فعالیت‌هایی که باید آن‌ها انجام دهند مربوط می‌شود (وربا و نای، ۱۹۷۲: ۲). این تعریف عمدتاً اقدامات و فعالیت‌هایی که برای تأثیرگذاری بر دولت انجام می‌شود را در بر می‌گیرد. در هر حال وربا و نای دامنه فعالیت‌هایی که شهروندان می‌توانند در این مسیر انجام دهند را گسترده در نظر گرفته‌اند (تئورل و همکاران، ۲۰۰۷). بنابراین تمرکز، دیگر فقط به سیاست‌های نهادی

۲- هرچه رضایت فرد از زندگی بیشتر باشد پتانسیل اعتراض سیاسی کمتر خواهد بود
۳- هرچه وضعیت اقتصادی فرد بهتر باشد پتانسیل اعتراض سیاسی کمتر خواهد بود.
از بین گزاره‌های متعدد در رویکرد کنش جمعی گزاره‌های زیر استخراج و مورد آزمون تجربی قرار خواهد گرفت:

۱- هرچه ادراک فرد از هزینه‌های شرکت در اعتراضات بیشتر باشد، پتانسیل اعتراض سیاسی کمتر خواهد بود.

۲- هرچه ادراک فرد از اثربخشی اعتراضات بیشتر باشد، پتانسیل اعتراض سیاسی بیشتر خواهد بود.

۳- هرچه ادراک فرد از قدرت سرکوب حکومت بیشتر باشد، پتانسیل اعتراض سیاسی کمتر خواهد بود.

۴- هرچه میزان استفاده فرد از رسانه‌های اجتماعی که تشویق‌کننده کنش اعتراضی است بیشتر باشد، پتانسیل اعتراض سیاسی بیشتر خواهد بود.

۵- استفاده فرد از ماهواره به دلیل تشویق افراد برای کنش اعتراضی در این شبکه‌ها، باعث بالا رفتن پتانسیل اعتراض سیاسی می‌شود.

۴ روش پژوهش

روش این تحقیق، پیمایش بوده است. در این پژوهش، پس از انجام مطالعات اولیه و اکتشافی و همچنین مطالعات نظری، پرسش‌نامه طراحی و پس از ارزیابی متخصصان، پرسش‌نامه نهایی تدوین گردید. شیوه گردآوری اطلاعات نیز مصاحبه حضوری (با پرسش‌نامه ساخت‌یافته) بوده است.

جمعیت تحقیق نیز کلیه افراد بین ۱۷ تا ۴۰ سال در شش شهر جنوبی استان تهران (شهریار، شهر قدس، اسلامشهر، بهارستان، ری و پاکدشت) در

دادخواست‌ها، تظاهرات‌ها و تحریم‌ها بسیار گسترده است و در طی دهه‌های اخیر بسیار محبوب شده است. سیاست اعتراض به عنوان یک کانال بیان و بسیج سیاسی در حال افزایش است (نوریس، ۲۰۰۲: ۲۳۴).

تمایز بین مشارکت سیاسی متعارف و غیر متعارف از منظر هدف اقدام سیاسی مهم است. هدف مشارکت متعارف، تأثیرگذاری در عرصه سیاسی و نهادهای عمومی است در حالی که اعتراض سیاسی می‌تواند موارد دیگری که لزوماً جزئی از سیستم سیاسی نیستند را مورد هدف قرار دهد. در این گونه مشارکت سیاسی، مؤسسات غیر دولتی نیز ممکن است به وسیله تلاش شهروندان برای کسب پیامدهای سیاسی مورد هدف قرار گیرند. کنش‌های غیرمتعارف فقط شامل کنش‌هایی نیست که نیروهای دولتی را شامل می‌شود بلکه همچنین می‌تواند عوامل خصوصی را در بر بگیرد که به نوعی مرتبط با آن تصمیم‌هایی هستند که منافع عموم را تحت تأثیر قرار می‌دهند. مثلاً تظاهرات اگر چه می‌تواند برای مخالفت با تصمیم‌های دولت اتفاق بیفتد اما می‌تواند همچنین برای نفوذ بر افکار عمومی یا کارخانه‌های خصوصی طراحی شوند (کوارنتا، ۲۰۱۵: ۲۴).

هنگامی که اعتراض به عنوان یک کنش تعریف می‌شود که «بیانگر یک شکایت بوده یا این باور را منتقل می‌کند که عملی اشتباه یا ناعادلانه صورت گرفته است»، این بدان معناست که بازیگران به اهداف خود دست نیافته‌اند. بازیگران با تلاش‌های خود قادر به دستیابی به اهدافشان نیستند؛ در عوض، آنان بر طرف‌های ثالث یا حریفان یعنی اهداف فشار وارد می‌کند. این رفتار قاعده‌مند نیست. در واقع به ماهیت «نامتعارف» فعالیت اشاره دارد که اعتراض خوانده می‌شود. یک کنش در صورتی می‌تواند نامتعارف یا بی‌قاعده باشد که قواعد نهادی، تکرار آن را در طول زمان تجویز ننمایند. از این رو، کنوانسیون‌های حزبی، جلسات پارلمان یا

مانند انتخاب افراد سیاسی منحصر نمی‌شود. در واقع برای مدت طولانی، مشارکت سیاسی فقط به عنوان فعالیت‌هایی قلمداد می‌شد که مربوط به رفتار انتخاباتی و انتخاب افراد سیاسی می‌شد. وربا و نای در مفهوم‌سازی خود، اشکال دیگر تعاملات سیاسی مانند اشکال منفعلانه، نافرمانی مدنی و یا اشکال دیگر خشونت سیاسی را حذف نکردند (کنگ، ۱۹۸۸). تا پیش از آن، سایر صورت‌های تعاملات سیاسی، رفتارهای غیر عقلانی و نا متعارف و تخریبی در نظر گرفته می‌شد (راچت، ۲۰۰۷). دانشمندان دیگر نیز بر جنبه‌های نهادی مشارکت سیاسی تأکید کردند (میلبراث و گوئل، ۱۹۷۷).

این استدلال کاملاً صحیح است که مفهوم مشارکت سیاسی بیش از هر چیز با عمل رأی دادن مرتبط است اما نباید فقط به آن محدود شود. در نتیجه مفهوم مشارکت سیاسی مستعد در برگرفتن صورت‌های جدید و کنش‌های سیاسی ابتکاری است (بارنز و کاس، ۱۹۷۹). این امر باعث یک تمایز معنایی شد. مشارکت سیاسی می‌تواند متعارف باشد و به همه آن فعالیت‌هایی ارجاع شود که متعلق به نهادهای مشروطه است و دربرگیرنده رابطه بین مقامات سیاسی و شهروندان در عرصه سیاسی است. از طرف دیگر مشارکت سیاسی می‌تواند غیرمتعارف باشد که همان مفهوم اعتراض سیاسی را در بر می‌گیرد. اعتراض سیاسی یک دامنه گسترده‌ای از دادخواست‌ها، تظاهرات، تحریم، اعتصاب مالیاتی، اعتصابات غیررسمی صنعتی، مسدود شدن ترافیک، آسیب‌رساندن اموال و خشونت شخصی را در بر می‌گیرد (کاس و مارش، ۱۹۷۹: ۵۹). بنابراین بسیاری از مطالعات پس از این کار مارش و کاس (رجوع شود به جنینگز و همکاران، ۱۹۸۹؛ پری و همکاران، ۱۹۹۲؛ اینگلهارت، ۱۹۹۷؛ نوریس، ۲۰۰۲؛ وندث و همکاران، ۲۰۰۷؛ دالتون، ۲۰۰۸؛ ولزل و دوپچ، ۲۰۱۲) آغاز شد که این صورت‌ها را در فهرست مشارکت سیاسی گنجانند. همان گونه که نوریس اشاره می‌کند: «تجزیه و تحلیل سیاست اعتراضی نشان می‌دهد که بسیاری از صورت‌های فعالیت مانند

انتخابات برخلاف تظاهرات یا مسدود کردن خیابان‌ها، متعارف می‌باشند (آپ، ۱۳۹۵: ۷۶).

دانش‌پژوهان جنبش‌های اجتماعی به کنش مشترک یا معادل با آن کنش جمعی توجه دارند. اصطلاح «مشترک» یا «جمعی» نخست اشاره به کنش‌های هماهنگ چندین نفر مانند تظاهرات برنامه‌ریزی شده دارد. همچنین ممکن است نشانگر کنش سازمان نیافته افراد باشد. از این رو، «کنش مشترک» یا معادل آن، کنش «جمعی»، کنش چندین فرد صرف نظر از اینکه هماهنگ شده باشند یا نباشند، درک می‌شود (همان: ۸۱).

ادبیات جنبش‌های اجتماعی همچنین بر افرادی تمرکز دارد که نمی‌توانند خود به اهدافشان دست یابند. در عوض، آن‌ها بر طرف‌های ثالث فشار وارد می‌آورند؛ یعنی برطرف‌های معارض یا اهداف، تا بر تصمیمات‌شان تأثیر بگذارند. از این رو، جنبش‌های اجتماعی نمی‌توانند خود از جنگ پیشگیری کنند، نیروگاه‌های هسته‌ای را تعطیل کنند یا حقوق برابر برای گروه‌های مختلف برقرار نمایند.

کنش‌های اعتراضی ممکن است ویژگی‌های دیگری داشته باشند: آن‌ها ممکن است کمابیش سازمان یافته باشند، کمابیش قاعده‌مند باشند، قانونی یا غیرقانونی باشند، کمابیش مشروع، خشونت‌آمیز یا غیره باشند (آپ، ۱۳۹۵: ۸۲).

اعتراضات یا همان صورت‌های غیرمتعارف مشارکت سیاسی نیز سطوح متفاوتی دارند. به عنوان مثال گرچه امضای طومارها و شرکت در تظاهرات قانونی غیرمعمول است اما هنوز هم در محدودهٔ هنجارهای دموکراتیک پذیرفته شده است. سطح بعدی فعالیت‌هایی مانند تحریم‌هاست که به نوعی مرز بین تکنیک‌های مستقیم و غیرمستقیم است. سطح سوم شامل اقدامات غیرقانونی اما غیرخشونت‌آمیز است. اعتصابات غیررسمی یا اشغال یک ساختمان به صورت مسالمت‌آمیز این مرحله را نشان می‌دهد. سرانجام سطح چهارم شامل فعالیت‌های خشونت‌آمیز مانند آسیب‌های

جسمی و شخصی است (دالتون، ۱۹۸۸: ۶۵). می‌توان گفت اعتراض سیاسی یا مشارکت غیرمتعارف به عنوان یک شکل مستقیم مشارکت سیاسی می‌تواند در نظر گرفته شود که بدون واسطهٔ بازیگران نهادی صورت می‌گیرد.

سنجش شرکت فرد در اعتراضات سیاسی به دلیل احتمال وجود تورش مطلوبیت اجتماعی همواره ممکن است با خطا و احتمال پاسخ‌های غیرواقعی همراه باشد (طالبان ۱۳۹۹: ۱۵۷). لذا در تحقیقات پیمایشی معمولاً به جای سنجش مشارکت واقعی فرد در اعتراضات سیاسی، تمایل فرد به مشارکت در چنین کنش‌هایی یعنی مفهوم «پتانسیل اعتراض سیاسی» سنجیده می‌شود (مولر، ۱۹۷۲؛ مارش، ۱۹۷۴، ۱۹۷۷؛ مارش و کاس، ۱۹۷۹؛ مولر و اوپ، ۱۹۸۶؛ بین، ۱۹۹۱؛ کاناچ و کولیشک، ۱۹۹۸؛ دالتون و همکاران، ۲۰۰۹).

در این تحقیق برای سنجش مفهوم پتانسیل اعتراض سیاسی از سنجش‌ای که طالبان (۱۳۹۹) برای سنجش پتانسیل اعتراض سیاسی در ایران طراحی و هنجاریابی کرده است استفاده می‌شود. این سنجش دارای سه بعد است: ۱- اعتراض امن که شامل سه کنش «امضای طومار یا نامه اعتراضی»، «نوشتن نامه اعتراضی و ارسال آن به مقامات مسؤول یا روزنامه‌ها» و «مراجعه به نمایندگان مجلس یا شورای شهر/روستا جهت بیان اعتراض» است. ۲- اقدامات اعتراضی مسالمت‌آمیز که شامل ۴ نوع کنش اعتراضی غیر خشونت‌آمیز یعنی تجمعات آرام، اعتصابات، تحصن‌ها و تظاهرات مسالمت‌آمیز بدون درگیری است ۳- اعتراض سیاسی خشونت‌آمیز که شامل «تظاهرات توأم با درگیری با نیروی انتظامی»، «بستن خیابان با آتش زدن وسایلی مثل سطل آشغال یا لاستیک»، «حمله به ادارت دولتی، بانک‌ها یا اماکن مسؤول وضعیت فعلی» و در نهایت «عملیات خشونت‌بار برای سرنگون کردن حکومت» است (برای توضیحات بیشتر نک طالبان، ۱۳۹۹).

در جدول زیر مقدار آلفای کرونباخ که شاخصی برای پایایی ابزار تحقیق است و ضریب لامبدا یا بار

معرف ضریب لامبدای کمتر از ۰٫۳ داشته باشد باید حذف و از تحلیل‌های بعدی کنار گذاشته شود.

همان‌طور که در جدول زیر مشاهده می‌شود تمام ضرایب لامبدا و آلفا در محدوده قابل قبول قرار دارد و در نتیجه می‌توان گفت ابزار اندازه‌گیری مفهوم پتانسیل کنش اعتراضی از اعتبار و پایایی لازم برخوردار است.

عاملی که در حقیقت یک ضریب همبستگی بین متغیرهای مکنون و متغیرهای آشکار در یک مدل اندازه‌گیری است بر اساس نتایج تحقیق حاضر (n=۱۲۰۰) مشخص شده است. ضریب لامبدا تعیین می‌کند که متغیر مکنون چقدر از واریانس متغیرهای آشکار را تبیین می‌کند. این ضریب بیانگر یکی از انواع اعتبار ابزار تحقیق است. در صورتی که یک

جدول ۱ ضرایب لامبدا و آلفا برای بررسی اعتبار و پایایی ابزار اندازه‌گیری مفهوم پتانسیل اعتراض سیاسی

ضریب آلفا	ضریب لامبدا	معرف‌ها
۰٫۷۴۶		اعتراض امن
۰٫۷۰۴	۰٫۷۹۶	امضای طومار یا نامه اعتراضی
۰٫۵۴۲	۰٫۸۷۶	نوشتن نامه اعتراضی و ارسال آن به مقامات مسؤول یا روزنامه‌ها
۰٫۷۲۸	۰٫۷۷۲	مراجعه به نمایندگان مجلس یا شورای شهر و روستا جهت بیان اعتراض
۰٫۷۸۷		اعتراض مسالمت‌آمیز
۰٫۷۲۷	۰٫۷۸۵	تجمع آرام مقابل برخی ادارات یا ساختمان‌های دولتی
۰٫۷۲۷	۰٫۷۹۶	اعتصاب کردن (دست از کار کشیدن)
۰٫۷۳۸	۰٫۷۷۷	تحصن کردن (بست نشستن)
۰٫۷۴۹	۰٫۷۶۱	تظاهرات مسالمت‌آمیز بدون درگیری
۰٫۸۶۲		اعتراض خشونت‌آمیز
۰٫۸۵۰	۰٫۸۰۳	تظاهرات توأم با درگیری با نیروی انتظامی
۰٫۸۰۴	۰٫۸۷۷	بستن خیابان با آتش زدن وسایلی مثل سطل آشغال یا لاستیک
۰٫۸۰۹	۰٫۸۸۲	حمله به ادارت دولتی، بانک‌ها یا اماکن مسؤول وضع فعلی
۰٫۸۳۵	۰٫۸۲۱	عملیات خشونت بار برای تغییر حکومت یا همکاری با کسانی که قصد تغییر حکومت دارند

درخصوص نظام سیاسی، نهادها و کارگزاران آن و میزان کارآیی و میزان موفقیت آنان در این مفهوم مستتر است. بنابراین در این تحقیق رضایت سیاسی دارای ۳ مؤلفه خواهد بود. ۱- احساسات نسبت به کلیت نظام سیاسی و ارزیابی عملکرد آن ۲- احساسات نسبت به نهادها و سازمان‌های نظام

۵٫۲ رضایت‌مندی سیاسی

منظور از رضایت‌مندی سیاسی، میزان رضایت فرد از وضعیت سیاسی موجود، مسؤولان نظام سیاسی و نهادهای سیاسی است. به نظر می‌رسد در این مفهوم دو بعد احساس فرد در مورد نظام سیاسی و فرآیندها و کارگزاران آن و هم ارزیابی از عملکرد آنان مورد توجه است. احساسات و ارزیابی افراد جامعه

^۱ در این‌جا مقدار آلفا برای مؤلفه‌ها حاکی از مقدار ضریب آلفا برای کل مؤلفه است و برای معرف‌ها حاکی از مقدار آلفای مؤلفه در صورت حذف آن معرف می‌باشد.

سنجش قرار خواهد گرفت. مقدار آلفا و لامبدا نیز برای هر گویه مشخص شده که حاکی از اعتبار و پایایی ابزار اندازه‌گیری رضایتمندی سیاسی می‌باشد.

و ارزیابی از عملکرد آن‌ها ۳- احساسات نسبت به کارگزاران نظام و ارزیابی عملکرد آن.

با توجه به تعریف فوق در این تحقیق رضایتمندی سیاسی با سؤالات و گویه‌های زیر مورد

جدول ۲ ضرایب لامبدا و آلفا برای بررسی اعتبار و پایایی ابزار اندازه‌گیری مفهوم رضایتمندی سیاسی

ضریب آلفا	ضریب لامبدا	معرفها
۰,۷۸۵	۰,۷۹۶	نظام جمهوری اسلامی ایران حکومت قابل قبولی است (احساسات نسبت به نظام سیاسی)
۰,۷۷۵	۰,۸۳۲	در مجموع نظام جمهوری اسلامی توانسته است منافع اکثریت مردم ایران را تأمین کند (ارزیابی از عملکرد نظام)
۰,۸۰۶	۰,۷۲۴	اکثر نهادها و سازمان‌های نظام برای خدمت به مردم به وجود آمده‌اند نه اینکه برای مقابله با مردم به وجود آمده باشند (احساسات نسبت به نهادهای نظام)
۰,۷۸۹	۰,۷۹۸	سازمان‌های دولتی وظایف خود را به درستی انجام می‌دهند (ارزیابی عملکرد نهادهای نظام)
۰,۷۹۴	۰,۷۷۵	مسئولان کشور حرف و عملشان یکی است (احساسات نسبت به مسئولان نظام)
۰,۸۵۱	۰,۴۴۱	بسیاری از مسئولان، لیاقت و شایستگی مقامی که بر عهده دارند را ندارند (ارزیابی عملکرد مسئولان نظام)
۰,۸۲۹		رضایتمندی سیاسی

در این تحقیق برای سنجش رضایت از زندگی از گویه‌هایی که در پیمایش ملی فرهنگ سیاسی مردم ایران (مرکز افکارسنجی دانشجویان ایران، ۱۳۹۷) به کار رفته و مورد اعتباریابی قرار گرفته است با تغییرات جزئی استفاده شده است. مقدار آلفا و لامبدا نیز برای هر گویه مشخص شده که حاکی از اعتبار و پایایی ابزار اندازه‌گیری رضایت از زندگی می‌باشد.

۵,۳ رضایت از زندگی

رضایتمندی از زندگی را می‌توان حالت و شرایطی دانست که بر اساس ارضای نیاز، آرزوها و امیال روی داده و فرد از روی موفقیت، تمایل و تأیید آزادانه از شرایط فردی و پیرامونی به لحاظ ذهنی خشنود گردیده و آن را خوشایند ارزیابی می‌نماید (شوستر و سیمون، ۱۹۸۲: ۱۲۶۵). اینگلهارت نیز معتقد است «احساس رضایت از بازتاب توازن میان آرزوهای شخصی و وضعیت عینی به وجود می‌آید» (اینگلهارت، ۱۳۷۳: ۲۴۱)

جدول ۳ ضرایب لامبدا و آلفا برای بررسی اعتبار و پایایی ابزار اندازه‌گیری متغیر رضایت از زندگی

ضریب آلفا	ضریب لامبدا	معرفها
۰,۶۴۸	۰,۷۱۸	امروز زندگی هر ایرانی خیلی بدتر از آن چیزی است که باید باشد.
۰,۵۲۶	۰,۸۵۹	این روزها آدم احساس می‌کند خسته، فرسوده و بی‌انگیزه است.
۰,۵۶۹	۰,۸۲۸	این روزها وضع جوری است که اغلب اوقات نمی‌شود از زندگی لذت برد.
۰,۷۵۸	۰,۴۶۶	چیزهایی که روزی برایم مهم بودند امیدی برای به دست آوردن آن‌ها ندارم.
۰,۷۰		رضایت از زندگی

۵٫۵ ادراک فرد از هزینه‌های شرکت در اعتراضات

این متغیر اشاره به تصور از پیامدهای اعتراض برای شخص دارد. این که فرد با شرکت کردن در اعتراضات چه چیزهایی را از دست خواهد داد. این متغیر توسط یک مقیاس محقق ساخته مورد سنجش قرار خواهد گرفت. مقدار آلفا و لامبدا نیز برای هر گویه مشخص شده که حاکی از اعتبار و پایایی ابزار اندازه‌گیری متغیر ادراک فرد از هزینه‌های شرکت در اعتراضات می‌باشد.

۵٫۴ وضعیت اقتصادی فرد

از آنجایی که در پیمایش‌ها پرسش از وضعیت درآمدی خانوار ممکن است با کتمان پاسخ‌گویان مواجه شود برای سنجش وضعیت اقتصادی خانوار ابتدا هزینه ماهیانه خانوار پاسخ‌گویان مورد سؤال قرار می‌گیرد و سپس تعداد افراد خانوار پرسش می‌شود. از تقسیم هزینه ماهیانه خانوار بر تعداد پاسخ‌گویان سرانه هزینه ماهیانه هر فرد در خانوار به دست می‌آید که به طور منطقی فرض می‌شود هرچه سرانه هزینه بیشتر باشد، وضعیت اقتصادی فرد بهتر خواهد بود.

جدول ۴ ضرایب لامبدا و آلفا برای بررسی اعتبار و پایایی ابزار اندازه‌گیری متغیر ادراک فرد از هزینه‌های شرکت در اعتراضات

ضریب آلفا	ضریب لامبدا	معرفها
۰٫۷۲۳	۰٫۷۸۳	اگر کسی علیه سیاست‌های حکومت اعتراض کند ممکن است آینده شغلی خود را از دست بدهد
۰٫۵۸۲	۰٫۸۶۴	اعتراض به حکومت، جان آدم را به خطر می‌اندازد
۰٫۶۹۲	۰٫۸۰۵	اگر در حین اعتراضات دستگیر شویم بلایی سرمان می‌آورند که از کرده خویش پشیمان شویم
۰٫۷۵۱		ادراک فرد از هزینه‌های شرکت در اعتراضات

برای سنجش این متغیر نیز از یک مقیاس محقق ساخته استفاده شده است. مقدار آلفا و لامبدا نیز برای هر گویه مشخص شده که حاکی از اعتبار و پایایی ابزار اندازه‌گیری متغیر ادراک فرد از اثربخشی اعتراضات می‌باشد.

۵٫۶ ادراک فرد از اثربخشی اعتراضات

ادراک فرد از اثربخشی اعتراضات بر پنداشت فرد از پیامدهای اعتراض اشاره دارد و این که فرد چقدر نتیجه اعتراض را برای خود یا جامعه مفید می‌داند.

جدول ۵ ضرایب لامبدا و آلفا برای بررسی اعتبار و پایایی ابزار اندازه‌گیری متغیر ادراک فرد از اثربخشی اعتراضات

ضریب آلفا	ضریب لامبدا	معرفها
۰٫۶۰۸	۰٫۷۲۷	اعتراضات نفعی برای مردم ندارد
۰٫۵۸۹	۰٫۷۴۲	اقدامات اعتراضی اغتشاش و ناامنی برای جامعه به‌بار می‌آورند.
۰٫۶۷۷	۰٫۵۹۳	دشمنان ایران از اقدامات اعتراضی مردم سوءاستفاده می‌کنند.
۰٫۵۶۷	۰٫۷۷۲	با اعتراض نمی‌توان چیزی را تغییر داد.
۰٫۶۷۹		ادراک فرد از اثربخشی اعتراضات

۵٫۷ ادراک فرد از قدرت سرکوب حکومت

ادراک فرد از قدرت سرکوب حکومت، بر تصور فرد از اراده یا توانایی حکومت بر مقابله با اعتراضات دلالت دارد. برای سنجش این متغیر نیز از یک مقیاس محقق ساخته استفاده شده است. این متغیر ابتدا با سه گویه سنجیده شد ۱- در شرایط فعلی حکومت به شدت هر اعتراضی را سرکوب می‌کند ۲- اگر مردم زیادی در اعتراضات شرکت کنند حکومت توان سرکوب مردم را ندارد ۳- نیروهای انتظامی و

انتظامی ضعیف شده‌اند و نمی‌توانند اعتراضات مردم را بخوابانند.

اما ضریب لامبدا برای گویه اول در حد بسیار پایینی قرار دارد و مقدار آلفای کل مقیاس نیز با حضور گویه اول نزدیک به صفر می‌شود که با حذف آن مقدار آلفا به ۰٫۵۰ می‌رسد لذا گویه اول حذف می‌شود تا پایایی و روایی مقیاس به حد قابل قبول نزدیک شود. مقادیر لامبدا برای دو گویه باقیمانده مناسب است.

جدول ۶ ضرایب لامبدا و آلفا برای بررسی اعتبار و پایایی ابزار اندازه‌گیری متغیر ادراک فرد از قدرت سرکوب حکومت

مقدار	معرفها
۰٫۸۰۴	ضریب لامبدای معرفها
۰٫۵۰	مقدار آلفای مقیاس

۶ یافته‌های پژوهش

در ابتدا وضعیت تمایل پاسخ‌گویان به شرکت در اعتراض سیاسی در جدول زیر ارائه شده است. اگر جمع‌گزینه «به احتمال متوسط»، «به احتمال زیاد» و «حتماً» را به منزله تمایل پاسخ‌گویان برای شرکت در هر کنش اعتراضی در نظر بگیریم در معرف‌های اعتراض امن، بیشینه تمایل ۳۵٫۶ درصد مربوط به «امضای طومار یا نامه اعتراضی» و کمینه تمایل ۲۳٫۱ درصد مربوط به «مراجعه به نمایندگان مجلس یا شورای شهر و روستا جهت بیان اعتراض» است. در معرف‌های اعتراض مسالمت‌آمیز بیشینه تمایل ۳۲٫۴ درصد مربوط به «تظاهرات مسالمت‌آمیز بدون درگیری» و کمینه تمایل مربوط به «تحصن کردن» با ۲۰٫۵ درصد است. در نهایت در معرف‌های اعتراض خشونت‌آمیز بیشینه تمایل مربوط به «تظاهرات توأم با درگیری با نیروی انتظامی» با ۱۴٫۱ درصد و کمینه تمایل مربوط به «حمله به ادارت دولتی، بانک‌ها یا اماکن مسؤول وضع فعلی» با ۶٫۱ درصد است.

میزان استفاده فرد از رسانه‌های اجتماعی خارجی

در این تحقیق این متغیر با یک سؤال مورد سنجش قرار خواهد گرفت.

- شما در طول یک شبانه‌روز چند ساعت از شبکه‌های اجتماعی خارجی مثل واتساپ، اینستاگرام، تلگرام، توئیتر استفاده می‌کنید؟
.....ساعت

استفاده از ماهواره:

میزان استفاده از ماهواره نیز با سؤال زیر سنجیده خواهد شد:

- شما در طول شبانه‌روز چند ساعت از شبکه‌های ماهواره‌ای استفاده می‌کنید:
..... ساعت

در نهایت با توجه به کشیدگی و چولگی زیاد، این متغیر به صورت اسمی (استفاده و عدم استفاده از ماهواره) به صورت متغیر تصنعی در رگرسیون قرار خواهد گرفت.

جدول ۷ توزیع درصدی پاسخ‌گویان بر حسب تمایل به شرکت در انواع کنش‌های اعتراضی

انواع کنش‌های اعتراضی	اصلاً	به احتمال کم	به احتمال متوسط	به احتمال زیاد	حتماً
امضای طومار یا نامه اعتراضی	۴۵,۲	۱۹,۲	۳,۶	۱۹,۰	۱۳,۰
نوشتن نامه اعتراضی و ارسال آن به مقامات مسؤول یا روزنامه‌ها	۵۱,۷	۲۳,۲	۳,۰	۱۵,۲	۶,۸
مراجعه به نمایندگان مجلس یا شورای شهر و روستا جهت بیان اعتراض	۵۲,۵	۲۴,۴	۳,۴	۱۵,۷	۴,۰
تجمع آرام مقابل برخی ادارات یا ساختمان‌های دولتی	۵۲,۶	۲۲,۱	۴,۳	۱۶,۰	۴,۹
اعتصاب کردن (دست از کار کشیدن)	۵۵,۹	۲۰,۵	۳,۵	۱۵,۸	۴,۴
تحصن کردن (بست نشستن)	۵۶,۶	۲۲,۹	۳,۷	۱۳,۷	۳,۱
تظاهرات مسالمت‌آمیز بدون درگیری	۴۶,۰	۲۱,۶	۴,۵	۲۱,۷	۶,۲
تظاهرات توأم با درگیری با نیروی انتظامی	۶۷,۷	۱۸,۱	۲,۰	۹,۳	۲,۸
بستن خیابان با آتش زدن وسایلی مثل سطل آشغال یا لاستیک	۷۶,۱	۱۵,۸	۱,۱	۵,۲	۱,۸
حمله به ادارت دولتی، بانک‌ها یا اماکن مسؤول وضع فعلی	۸۰,۵	۱۳,۴	۰,۷	۳,۹	۱,۵
عملیات خشونت بار برای تغییر حکومت یا همکاری با کسانی که قصد تغییر حکومت دارند	۷۶,۲	۱۲,۸	۱,۶	۷,۱	۲,۲

است. کمترین میانگین مربوط به پتانسیل اعتراض خشونت‌آمیز با میانگین ۱۱,۳ و بیشترین آن مربوط به پتانسیل اعتراض امن با ۲۷,۶ است.

در جدول زیر میانگین، میانه، انحراف استاندارد، کمینه و بیشینه مؤلفه‌های پتانسیل اعتراض سیاسی بر روی طیف ۰ تا ۱۰۰ محاسبه و ارائه شده

جدول ۸ وضعیت شاخص‌های مرکزی و پراکندگی متغیر پتانسیل کنش اعتراضی و مؤلفه‌های آن

نام مؤلفه	میانگین	انحراف استاندارد	کمینه	بیشینه
پتانسیل اعتراض امن	۲۷,۶	۲۷,۹	۰	۱۰۰
پتانسیل اعتراض مسالمت‌آمیز	۲۴,۷	۲۵,۱	۰	۱۰۰
پتانسیل اعتراض خشونت‌آمیز	۱۱,۳	۱۹,۹	۰	۱۰۰
پتانسیل اعتراض سیاسی	۲۰,۶	۱۹,۵	۰	۹۷,۷

همبستگی معنادار با پتانسیل اعتراض امن ندارد. در تمامی متغیرها جهت رابطه طبق پیش‌بینی نظریه است به جز متغیر «ادراک فرد از هزینه شرکت در اعتراضات» که جهت رابطه عکس پیش‌بینی نظریه است. یعنی طبق نتایج هر چه ادراک فرد از هزینه شرکت در اعتراضات بیشتر باشد احتمال شرکت در اعتراضات هم بیشتر می‌شود.

در ادامه به یافته‌های تبیینی می‌پردازیم. ضریب همبستگی پیرسون بین متغیرهای مستقل با متغیر پتانسیل اعتراض سیاسی و مؤلفه‌های آن در جدول زیر ارائه شده است. نتایج ضریب همبستگی پیرسون نشان می‌دهد به جز متغیر وضعیت اقتصادی فرد بقیه متغیرهای مستقل همبستگی معنادار با متغیر پتانسیل اعتراض سیاسی دارند. فقط متغیر استفاده از رسانه‌های اجتماعی خارجی

جدول ۹ وضعیت همبستگی (پیرسون) بین متغیرهای مستقل تحقیق با متغیر پتانسیل اعتراض سیاسی و مؤلفه‌های آن^۱

نظریه مرتبط	متغیر مستقل	پتانسیل اعتراض امن	پتانسیل اعتراض مسالمت‌آمیز	پتانسیل اعتراض خشونت‌آمیز	پتانسیل اعتراض سیاسی
رفتار جمعی	رضایتمندی سیاسی	-۰,۱۷۵*	-۰,۲۷۳*	-۰,۲۳۸*	-۰,۲۸۲*
	رضایت از زندگی	-۰,۰۹۳*	-۰,۱۴۶*	-۰,۱۵۰*	-۰,۱۶۱*
	وضعیت اقتصادی فرد	۰,۰۳۸	۰,۰۰۶	۰,۰۱۲	۰,۰۴۷
کنش جمعی	ادراک فرد از هزینه‌های شرکت در اعتراضات	۰,۰۷۴*	۰,۱۰۷*	۰,۱۰۷*	۰,۱۱۹*
	ادراک فرد از اثربخشی اعتراضات	۰,۲۳۰*	۰,۳۳۱*	۰,۲۷۳*	۰,۳۴۶*
	ادراک فرد از قدرت سرکوب حکومت	-۰,۱۴۷*	-۰,۲۶۳*	-۰,۲۶۳*	-۰,۲۸۰*
	میزان استفاده فرد از رسانه‌های اجتماعی خارجی	۰,۰۵۵	۰,۰۷۲*	۰,۰۹۷*	۰,۰۹۴*

به جز متغیرهای مستقل فوق که در جدول ارائه شده است متغیر «استفاده از ماهواره» هم جزو متغیرهای مستقل (طبق نظریه کنش جمعی) است که چون سطح سنجش آن اسمی است از آزمون تفاوت میانگین t برای بررسی رابطه استفاده شده

است. نتایج آزمون t نشان می‌دهد در سطح ۰,۰۵ در متغیر پتانسیل اعتراض سیاسی و مؤلفه‌های اعتراض امن و مسالمت‌آمیز کسانی که از ماهواره استفاده می‌کنند تمایل بیشتری به کنش اعتراضی دارند.

جدول ۱۰ بررسی رابطه بین متغیر استفاده از ماهواره با متغیر پتانسیل اعتراض سیاسی

معناداری	t	میانگین	تعداد	استفاده از ماهواره	
۰,۰۰۱	-۳,۴۴۲	۲۵,۹	۸۸۴	خیر	پتانسیل اعتراض امن
		۳۲,۳	۳۰۵	بله	
۰,۰۰۶	-۲,۷۳۲	۲۳,۵	۸۸۷	خیر	پتانسیل اعتراض مسالمت‌آمیز
		۲۸,۱	۳۰۵	بله	
۰,۰۵۸	-۱,۹۰۰	۱۰,۶	۸۸۲	خیر	پتانسیل اعتراض خشونت‌آمیز
		۱۳,۱	۳۰۴	بله	
۰,۰۰۱	-۳,۲۶۰	۱۹,۵	۸۹۰	خیر	پتانسیل اعتراض سیاسی
		۲۳,۷	۳۰۶	بله	

اعتراض سیاسی مورد بررسی قرار می‌گیرند به این ترتیب که ابتدا متغیرهای رویکرد رفتار جمعی در

در ادامه به صورت جداگانه هر کدام از رویکردهای رفتار جمعی و کنش جمعی برای تبیین پتانسیل

^۱ علامت * به معنای این است که ضریب همبستگی مشاهده شده در نمونه در سطح ۰,۰۵ معنادار و قابل تعمیم به جمعیت است.

اعتراض خشونت‌آمیز و ۰٫۲۷۱- برای پتانسیل اعتراض سیاسی دارد. متغیر رضایت از زندگی فقط بر بعد اعتراض خشونت‌آمیز تأثیر خالص ۰٫۰۷۳- دارد و در سطح معناداری ۰٫۰۵ بر اعتراض امن، اعتراض مسالمت‌آمیز و متغیر کلی پتانسیل اعتراض سیاسی تأثیری ندارد. متغیر وضعیت اقتصادی فرد نیز بر هیچ کدام از ابعاد پتانسیل اعتراض سیاسی در سطح معناداری ۰٫۰۵ تأثیری ندارد. در مجموع متغیرهای مستقل در نظر گرفته شده مستخرج از رویکرد رفتار جمعی برای تبیین پتانسیل اعتراض سیاسی و مؤلفه‌های آن حدود ۲ درصد از تغییرات متغیر پتانسیل اعتراض امن، ۸ درصد تغییرات متغیر پتانسیل اعتراض مسالمت‌آمیز، ۷ درصد تغییرات متغیر پتانسیل اعتراض خشونت‌آمیز و ۸ درصد تغییرات متغیر پتانسیل اعتراض سیاسی را تبیین می‌کند که تقریباً همه آن مربوط به متغیر رضایت‌مندی سیاسی است و دو متغیر دیگر قابلیت تبیین‌کنندگی چندانی ندارند.

مدل آماری رگرسیون چندگانه برای تبیین پتانسیل اعتراض سیاسی و مؤلفه‌های آن قرار می‌گیرند و سپس همین کار برای متغیرهای رویکرد کنش جمعی انجام و در نهایت مجموع متغیرهای دو رویکرد در یک مدل آماری قرار می‌گیرند تا مشخص شود با حضور همه متغیرها، کدام یک از متغیرها در مدل باقی می‌ماند و قدرت تبیین‌کنندگی بیشتری برای تبیین پتانسیل اعتراض سیاسی دارد.

نتایج جدول زیر که به بررسی تبیین پتانسیل اعتراض سیاسی با ۳ متغیر مربوط به رویکرد رفتار جمعی می‌پردازد حاکی از آن است که متغیر رضایت‌مندی سیاسی در هر سه مؤلفه پتانسیل اعتراض سیاسی (امن، مسالمت‌آمیز و خشونت‌آمیز) و همچنین متغیر کلی پتانسیل اعتراض سیاسی اهمیت بیشتری نسبت به دو متغیر دیگر این رویکرد برای تبیین این متغیر دارد و ضریب Beta حاکی از تأثیر خالص ۰٫۱۵۲- برای اعتراض امن، ۰٫۲۶۳- برای اعتراض مسالمت‌آمیز، ۰٫۲۴۱- برای

جدول ۱۱ ضریب استاندارد رگرسیون، ضریب تعیین و معناداری آن برای تبیین پتانسیل اعتراض سیاسی بر اساس متغیرهای مربوط به نظریه رفتار جمعی

متغیرهای مستقل	اعتراض امن	اعتراض مسالمت‌آمیز	اعتراض خشونت‌آمیز	پتانسیل اعتراض سیاسی
رضایت‌مندی سیاسی	۰٫۱۵۲*	۰٫۲۶۳*	۰٫۲۴۱*	۰٫۲۷۱*
رضایت از زندگی	۰٫۰۲۲	۰٫۰۴۴	۰٫۰۷۳*	۰٫۰۵۵
وضعیت اقتصادی	۰٫۰۲	۰٫۰۹	۰٫۰۵۵	۰٫۰۲۵
ضریب تعیین (R ²)	۰٫۰۲۳	۰٫۰۷۶	۰٫۰۷۰	۰٫۰۸۲
مقدار آزمون F	۹٫۱۵۳	۲۹٫۴۶۰	۲۶٫۸۶۸	۳۲٫۱۹۶
معناداری F	۰٫۰۰۰	۰٫۰۰۰	۰٫۰۰۰	۰٫۰۰۰

حاکی از تأثیر خالص ۰٫۲۱۰ برای اعتراض امن، ۰٫۳۰ برای اعتراض مسالمت‌آمیز، ۰٫۲۴۵ برای اعتراض خشونت‌آمیز و ۰٫۳۱۴ برای پتانسیل اعتراض سیاسی دارد. در مرحله بعد متغیر ادراک فرد از قدرت سرکوب حکومت اهمیت بیشتری از نظر تبیین‌کنندگی پتانسیل اعتراض سیاسی دارد و ضریب Beta حاکی از تأثیر خالص ۰٫۰۱۰- برای اعتراض امن، ۰٫۱۹۸- برای اعتراض مسالمت‌آمیز،

نتایج جدول زیر که به بررسی تبیین پتانسیل اعتراض سیاسی با ۵ متغیر مربوط به رویکرد کنش جمعی می‌پردازد حاکی از آن است که متغیر ادراک فرد از اثربخشی اعتراضات در هر سه مؤلفه پتانسیل اعتراض سیاسی (امن، مسالمت‌آمیز و خشونت‌آمیز) و همچنین متغیر کلی پتانسیل اعتراض سیاسی اهمیت بیشتری نسبت به متغیرهای دیگر این رویکرد برای تبیین این متغیر دارد و ضریب Beta

در مجموع متغیرهای مستقل در نظر گرفته شده مستخرج از رویکرد کنش جمعی برای تبیین پتانسیل اعتراض سیاسی و مؤلفه‌های آن حدود ۷ درصد از تغییرات متغیر پتانسیل اعتراض امن، ۱۶ درصد تغییرات متغیر پتانسیل اعتراض مسالمت‌آمیز، ۱۳ درصد تغییرات متغیر پتانسیل اعتراض خشونت‌آمیز و ۱۸ درصد تغییرات متغیر پتانسیل اعتراض سیاسی را تبیین می‌کند که اکثر آن در درجه اول مربوط به متغیر ادراک فرد از اثربخشی اعتراضات و سپس ادراک فرد از قدرت سرکوب حکومت است و سه متغیر دیگر قابلیت تبیین‌کنندگی چندانی ندارند.

۰،۲۰۷- برای اعتراض خشونت‌آمیز و ۰،۲۱۱- برای پتانسیل اعتراض سیاسی دارد. متغیر بعدی ادراک فرد از هزینه‌های شرکت در اعتراضات است که گرچه ضرایب علی آن معنادار است اما جهت رابطه، عکس پیش‌بینی نظریه است. ضریب Beta حاکی از تأثیر خالص ۰،۰۶۱ این متغیر برای اعتراض امن، ۰،۰۸۵ برای اعتراض مسالمت‌آمیز، ۰،۰۸۳ برای اعتراض خشونت‌آمیز و ۰،۰۹۴ برای پتانسیل اعتراض سیاسی دارد. متغیرهای میزان استفاده از رسانه‌های اجتماعی خارجی و استفاده از ماهواره بر هیچ کدام از ابعاد پتانسیل اعتراض سیاسی در سطح معناداری ۰،۰۵۵ تأثیری ندارد.

جدول ۱۲ ضریب استاندارد رگرسیون، ضریب تعیین و معناداری آن برای تبیین پتانسیل اعتراض سیاسی بر اساس متغیرهای مربوط به نظریه کنش جمعی

متغیرهای مستقل	اعتراض امن	اعتراض مسالمت‌آمیز	اعتراض خشونت‌آمیز	پتانسیل اعتراض سیاسی
ادراک فرد از اثربخشی اعتراضات	۰،۲۱۰*	۰،۳۰*	۰،۲۴۵*	۰،۳۱۴*
ادراک فرد از قدرت سرکوب حکومت	-۰،۱۰*	-۰،۱۹۸*	-۰،۲۰۷*	-۰،۲۱۱*
ادراک فرد از هزینه‌های شرکت در اعتراضات	۰،۰۶۱*	۰،۰۸۵*	۰،۰۸۳*	۰،۰۹۴*
میزان استفاده از رسانه‌های اجتماعی خارجی	۰،۰۱۹	۰،۰۲۱	۰،۰۵۲	۰،۰۴۱
استفاده از ماهواره (بله=۱)	۰،۰۵۵	۰،۰۱۴	-۰،۰۰۹	۰،۰۲۳
ضریب تعیین (R ²)	۰،۰۶۹	۰،۱۵۸	۰،۱۳۱	۰،۱۸۴
مقدار آزمون F	۱۸،۰۵۲	۴۴،۰۲۸	۳۵،۶۲۹	۵۱،۷۵۹
معناداری F	۰،۰۰۰	۰،۰۰۰	۰،۰۰۰	۰،۰۰۰

تبیین‌کنندگی مدل در درجه اول مربوط به متغیر ادراک فرد از اثربخشی اعتراضات و در درجه دوم مربوط به متغیر ادراک فرد از قدرت سرکوب حکومت است. در مجموع می‌توان گفت رویکرد کنش جمعی دو برابر رویکرد رفتار جمعی خاصیت تبیین‌کنندگی برای پتانسیل اعتراض سیاسی دارد.

در ادامه هر ۸ متغیر مستخرج از دو رویکرد رفتار جمعی و کنش جمعی در مدل آماری قرار گرفته‌اند. در چنین حالتی نیز متغیر ادراک فرد از اثربخشی اعتراضات که جزو متغیرهای رویکرد کنش جمعی

با توجه به اینکه جهت ارتباط متغیر ادراک فرد از هزینه شرکت در اعتراضات با پتانسیل اعتراض سیاسی، عکس پیش‌بینی نظریه است چنان‌چه این متغیر از مدل حذف شود قدرت تبیین‌کنندگی (ضریب تعیین) مدل برای اعتراض امن به ۰،۰۶۶، اعتراض مسالمت‌آمیز ۰،۱۵۳، اعتراض خشونت‌آمیز ۰،۱۲۶ و پتانسیل اعتراض سیاسی ۰،۱۷۳ تغییر پیدا می‌کند که چندان تفاوت زیادی با حالت حضور متغیر ادراک فرد از هزینه شرکت در اعتراضات ندارد که همان طور که اشاره شد نشان می‌دهد قدرت

متغیر رضایت از زندگی که دیگر متغیر رویکرد رفتار جمعی است، فقط بر بعد پتانسیل اعتراض خشونت‌آمیز اثر علی مستقیم معادل 0.074 دارد. متغیر وضعیت اقتصادی فرد (رویکرد رفتار جمعی) و متغیرهای ادراک فرد از هزینه‌های شرکت در اعتراضات، میزان استفاده از رسانه‌های خارجی و استفاده از ماهواره تأثیر علی بر پتانسیل اعتراض سیاسی و مؤلفه‌های آن ندارند.

در مجموع ۸ متغیر موجود در مدل حدود ۶ درصد پتانسیل اعتراض امن، ۱۷ درصد پتانسیل اعتراض مسالمت‌آمیز، ۱۵ درصد پتانسیل اعتراض خشونت‌آمیز و ۱۹ درصد پتانسیل اعتراض سیاسی به طور کلی را تبیین می‌کنند که بیشتر آن مربوط به دو متغیر ادراک فرد از اثربخشی اعتراضات و ادراک فرد از قدرت سرکوب حکومت است و بقیه متغیرها یا قابلیت تبیین‌کنندگی ندارند یا تبیین‌کنندگی اندکی دارند، به این ترتیب که چنانچه از رگرسیون گام به گام^۱ استفاده شود روشن می‌شود که ۱۲ درصد از مجموع ۱۹ درصد مربوط به متغیر ادراک فرد از اثربخشی اعتراضات و ۵ درصد مربوط به متغیر ادراک فرد از قدرت سرکوب حکومت است و تنها ۲ درصد مربوط به متغیر رضایت‌مندی سیاسی است.

است نسبت به بقیه متغیرها تأثیر علی بیشتری بر متغیر پتانسیل اعتراض سیاسی و مؤلفه‌های آن دارد و ضریب Beta حاکی از تأثیر خالص 0.192 برای اعتراض امن، 0.262 برای اعتراض مسالمت‌آمیز، 0.221 برای اعتراض خشونت‌آمیز و 0.280 برای پتانسیل اعتراض سیاسی دارد. در مرحله بعد متغیر ادراک فرد از قدرت سرکوب حکومت تأثیر علی بیشتری بر متغیر پتانسیل اعتراض سیاسی و مؤلفه‌های آن دارد و ضریب Beta حاکی از تأثیر خالص 0.085 برای اعتراض امن، 0.180 برای اعتراض مسالمت‌آمیز، 0.194 برای اعتراض خشونت‌آمیز و 0.195 برای پتانسیل اعتراض سیاسی دارد. در مرحله بعد متغیر رضایت‌مندی سیاسی است که اگر چه تأثیری بر پتانسیل اعتراض امن ندارد، اما بر اعتراض مسالمت‌آمیز اثر علی معادل 0.099 ، بر اعتراض خشونت‌آمیز اثر علی معادل 0.089 و بر پتانسیل اعتراض سیاسی اثر علی معادل 0.090 دارد. این ضرایب حاکی از آن است که تأثیر علی مستقیم متغیر رضایت‌مندی سیاسی (مستخرج از رویکرد رفتار جمعی) بر پتانسیل اعتراض سیاسی به مراتب کمتر از اثر علی مستقیم متغیرهای ادراک فرد از اثربخشی اعتراضات و ادراک فرد از قدرت سرکوب حکومت (مستخرج از رویکرد کنش جمعی) بر پتانسیل اعتراض سیاسی است.

¹ Stepwise

جدول ۱۳ ضریب استاندارد رگرسیون، ضریب تعیین و معناداری آن برای تبیین پتانسیل اعتراض سیاسی بر اساس متغیرهای مربوط به نظریه رفتار جمعی و کنش جمعی

نظریه	متغیرهای مستقل	اعتراض امن	اعتراض مسالمت‌آمیز	اعتراض خشونت‌آمیز	پتانسیل اعتراض سیاسی
رفتار جمعی	رضایت‌مندی سیاسی	-۰,۰۲۹	-۰,۰۹۹*	-۰,۰۸۹*	-۰,۰۹۰*
	رضایت از زندگی	-۰,۰۲۷	-۰,۰۵۰	-۰,۰۷۴*	-۰,۰۶۱
	وضعیت اقتصادی	۰,۰۰۵	۰,۰۰۷	-۰,۰۴۰	-۰,۰۱۰
کنش جمعی	ادراک فرد از اثربخشی اعتراضات	۰,۱۹۲*	۰,۲۶۲*	۰,۲۲۱*	۰,۲۸۰*
	ادراک فرد از قدرت سرکوب حکومت	-۰,۰۸۵*	-۰,۱۸۰*	-۰,۱۹۴*	-۰,۱۹۵*
	ادراک فرد از هزینه‌های شرکت در اعتراضات	۰,۰۴۹	۰,۰۳۹	۰,۰۵۱	۰,۰۵۵
	میزان استفاده از رسانه‌های اجتماعی خارجی	۰,۰۲۷	۰,۰۲۷	۰,۰۵۰	۰,۰۴۴
	استفاده از ماهواره (بله=۱)	۰,۰۴۶	۰,۰۱۰	-۰,۰۲۲	۰,۰۱۱
	ضریب تعیین (R ²)	۰,۰۶۴	۰,۱۶۸	۰,۱۵۳	۰,۱۹۲
	مقدار آزمون F	۹,۵۷۴	۲۶,۶۷۷	۲۳,۷۵۹	۳۱,۲۵۳
-	معناداری F	۰,۰۰۰	۰,۰۰۰	۰,۰۰۰	۰,۰۰۰

۷ نتیجه‌گیری

انتخاب گردید. نتایج تحقیق حاکی از آن بود که از بین ۳ متغیر مربوط به نظریه رفتار جمعی فقط متغیر رضایت‌مندی سیاسی بر پتانسیل اعتراض سیاسی اثر علی دارد و دو متغیر دیگر اثر علی چندانی ندارند. اما از بین ۵ متغیر نظریه کنش جمعی ۲ متغیر ادراک فرد از اثربخشی اعتراضات و ادراک فرد از قدرت سرکوب حکومت اثر علی بر پتانسیل اعتراض سیاسی دارند. ۱۷ درصد از تغییرات پتانسیل اعتراض سیاسی توسط دو متغیر مربوط به نظریه کنش جمعی تبیین می‌شود و تنها ۲ درصد آن مربوط به متغیر رضایت‌مندی سیاسی مستخرج از رویکرد رفتار جمعی است.

این نتایج به وضوح نشان می‌دهد قدرت تبیین‌کنندگی نظریه کنش جمعی به مراتب بیشتر از نظریه رفتار جمعی است. به عبارت دیگر می‌توان گفت شاید رویکرد رفتار جمعی بر متغیرهایی تأکید دارد که بستر اجتماعی وقوع اعتراضات یا پتانسیل آن را فراهم می‌کند اما در نهایت متغیرهای دیگری

در این تحقیق رویکردهای رفتار جمعی و کنش جمعی به عنوان رویکردهای بدیل برای تبیین پتانسیل اعتراض سیاسی مورد ارزیابی قرار گرفتند. برچسب رفتار جمعی به صورت سنتی در مورد کنش‌هایی به کار برده می‌شود که با پیش فرض غیر عقلانی بودن نگریده می‌شد و درحالی‌که برچسب کنش جمعی معمولاً با این پیش فرض به کار می‌رود که عقلانیتی در پس آن نهفته است و شرکت فرد در اعتراضات سیاسی یا تمایل شرکت در آن، بیش از هر چیز به محاسبه عقلانی فرد ربط پیدا می‌کند. از نظریه رفتار جمعی ۳ متغیر رضایت‌مندی سیاسی، رضایت از زندگی و وضعیت اقتصادی فرد به عنوان متغیر مستقل انتخاب و از رویکرد کنش جمعی ۵ متغیر ادراک فرد از اثربخشی اعتراضات، ادراک فرد از قدرت سرکوب حکومت، ادراک فرد از هزینه‌های شرکت در اعتراضات، میزان استفاده از رسانه‌های اجتماعی خارجی و استفاده از ماهواره

خیر و شدت و ضعف سرکوب چقدر خواهد بود تعیین کننده خواهد بود.

اساس رهیافت بی‌زین، فصل‌نامه پژوهش‌های رشد و توسعه اقتصادی، ۴(۱۶)، ۴۱-۵۲.

طالبان، محمدرضا (۱۳۹۹). دینداری و پتانسیل اعتراض سیاسی، فصل‌نامه مسائل اجتماعی ایران، ۱۱(۱)، ۱۷۶-۱۴۳.

علیخواه، فردین (۱۳۸۹). احساس محرومیت نسبی و پتانسیل اعتراض سیاسی (مطالعه شهر تهران)، پایان‌نامه دکتری، تهران، دانشگاه علامه طباطبایی.

مرکز افکارسنجی دانشجویان ایران-ایسپا (۱۳۹۶)، نگرش مردم ایران در خصوص تجمعات دی ماه ۱۳۹۶.

مرکز افکارسنجی دانشجویان ایران-ایسپا (۱۳۹۸)، نگرش مردم تهران در خصوص سهمیه‌بندی بنزین و اعتراضات آبان ۹۸.

مثل محاسبه فرد از اینکه آیا اعتراض فایده دارد یا خیر و اینکه در صورتی که در اعتراض شرکت کند توسط حکومت مورد سرکوب قرار خواهد گرفت یا

منابع

اینگلهارت، رونالد (۱۳۷۳). تحول فرهنگی در جوامع پیشرفته صنعتی، مریم وتر، تهران: کویر.

آپ، کارل دیتز (۱۳۹۵). جنبش اجتماعی و اعتراض سیاسی، ترجمه مجید عباسی، تهران: پژوهش‌شکده مطالعات راهبردی.

بی، ارل (۱۳۸۱). روش‌های تحقیق در علوم اجتماعی، ترجمه رضا فاضل، تهران: سمت.

جانستون، هنک (۱۳۹۹). جنبش اجتماعی چیست؟، ترجمه سعید کشاورزی و مریم کریمی، تهران: ثالث.

دلپورتا، دوناتلا، دیانی، ماریو (۱۳۸۴). مقدمه‌ای بر جنبش‌های اجتماعی، ترجمه محمدتقی دلفروز، تهران: کویر.

شهیکی تاش، محمدنبی، مولایی، صابر، دینارزهی، خدیجه (۱۳۹۳). بررسی ارتباط رشد اقتصادی و ضریب رفاه اجتماعی در ایران بر

- Almond, GA., & Verba, S. (1963). *The civic culture*. Princeton university press, Princeton.
- Bahry, D., & Silver, B. (1990). Soviet citizen participation on the eve of democratization. *American Political Science Review*, 84(3):821-848.
- Barnes, SH., & Kaase, M(eds). (1979). *Political action: mass participation in five Western democracies*. Sage, Beverly Hills.
- Bean, C. (1991). Participation and political protest. *Political Behavior*, 13 (3): 253 - 283.
- Canache, D., & Kulisheck, M. (1998). Political support and attitudes toward protest in Venezuela, *Paper to be presented at the Annual Meeting of the Latin American Studies Association*. Chicago, IL, September: 24 -26.
- Dalton, RJ. (2004). *Democratic challenges, democratic choices: the erosion of political support in advanced industrial societies*. Oxford University Press, Oxford.
- Dalton, RJ. (2008). *Citizen politics: public opinion and political parties in advanced industrial democracies*. Chatam House, Chatam.
- Dalton, R., Van Sickle, A., & Weldon, S. (2009). The individual - institutional nexus of Protest behavior. *British Journal of Political Science*, 40 (1): 51 -73.
- Della Porta, D., & Diani, M. (2006). *Social movements: an introduction*. Blackwell, Oxford.
- Farah, BG., Barnes, SH., & Heunks, F. (1979). Personal dissatisfaction, In: Barnes SH, Kaase M (eds) *Political action: mass participation in five Western democracies*. Sage, Beverly Hills, pp 381-407.
- Farah, BG., Barnes, SH., & Heunks, F. (1979). Political dissatisfaction, In: Barnes SH, Kaase M (eds) *Political action: mass participation in five Western democracies*. Sage, Beverly Hills, pp 409-448.
- Flavin, P., & Keane, MJ. (2012). Life satisfaction and political participation: Evidence from the United States. *Journal of happiness studies: An interdisciplinary forum on subjective well-being*, 13(1), 63-78
- Gamson, WA. (1968). *Power and discontent*. Dorsey, Homewood.
- Gamson, W. (1990). *The strategy of social protest, 2nd edn*. Belmont, Calif: Wadsworth h.
- Gurr, TR. (1970). *Why men rebel*. Princeton University Press, Princeton.
- Inglehart, R. (1997). *Modernization and postmodernization: cultural, economic, and political change in 43 societies*. Princeton University Press, Princeton.
- Jennings, KM., Van Deth, JW., Barnes, SH., Fuchs, D., Heunks, FJ., Inglehart, R., Kaase, M., Klingemann, H-D., & Thomassen, JJA (eds). (1989). *Continuities in political action: a longitudinal study of political orientations in three Western democracies*. De Gruyter, Berlin/New York.
- Kaase, M. (1999). Interpersonal trust, political trust and non-institutionalised political participation in Western Europe. In *West European Politics*, 22(3), 1-21.
- Kaase, M., & Marsh, A. (1979a). Political action: a theoretical perspective, In: Barnes SH, Kaase M (eds) *Political action: mass participation in five Western democracies*. Sage, Beverly Hills, pp 27-56.
- Keck, M., & Sikkink, K. (1998). *Activists beyond borders: advocacy networks in international politics*. Cornell University Press, Ithaca.

- Klandermans, B. (1984). Mobilization and participation: Social - Psychological expansions of resource mobilization theory. *American Sociological Review*, 49 (October): 583 -600.
- Levi, M., & Stoker, L. (2000). Political trust and trustworthiness. *Annual Review of Political Science*, 3:475-507.
- Lipsky, M. (1968). Protest as a political resource. *American political science review*, 62, 1144-1158.
- Marsh, A. (1974). Explorations in Unorthodox political behaviour. *European Journal of Political Research*, 2: 107 -129.
- Marsh, A., & Kaase, M. (1979). Measuring political action, in: *Political action. Mass participation in five Western democracies*, (ed.) Samuel Barnes, and Max Kaase. Beverly Hills, CA: Sage.
- McAdam, D., McCarthy, J., & Zald, M. N. (1988). *Comparative perspectives on social movements. Political opportunities, mobilizing structures and cultural framings*. Cambridge: Cambridge university press.
- Milbrath, LW., & Goel, ML. (1977). *Political participation: how and why do people get involved in politics*. University Press of America, Lanham.
- Miller, WE. (1980). Disinterest, disaffection, and participation in presidential politics. *Political Behavior* 2(1):7-32.
- Muller, EN., Jukam, TO., & Seligson, MA. (1982). Diffuse political support and antisystem political behavior: a comparative analysis. *American Journal of Political Science*, 26(2):240-264.
- Muller, EN., & Opp, K-D. (1986). Rational choice and rebellious collective action. *American Journal of Political Science*, 80(2):471-488.
- Muller, E. N. (1972). A test of a partial theory of potential for political violence, *American political science review*, 66, 928-959.
- Norris, P. (2002). *Democratic phoenix: reinventing political activism*. Cambridge University Press, New York.
- Olson, M. (1965). *The logic of collective action*. Cambridge, M A: Harvard university press.
- Parry, G., Moyser G., & Day, N. (1992). *Political participation and democracy in Britain*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Piven, F.F., & Cloward, R.A. (1979). *Poor people movements: Why they succeed, how they fail*. New York: vintage books.
- Putnam, R. (2000). *Bowling alone: the collapse and revival of American community*. Simon & Schuster, New York.
- Quaranta, M. (2015). *Political protest in Western Europe. Exploring the role of context in political action*. Cham: Springer. Raniolo, Francesco.
- Rosenstone, SJ., & Hansen, JM. (1993). *Mobilization, participation, and democracy in America*. Macmillan, New York.
- Rucht, D. (2007). The spread of protest politics. In: Dalton RJ, Klingemann H-D (eds) *The Oxford handbook of political behavior*. Oxford University Press, Oxford, pp 708-723.
- Schussman, A., & Soule, S. A. (2005). Process and protest: Accounting for individual protest participation, *social forces*, 84, 1083-1108.
- Simon, Schuster. (1982). *Webster new dictionary*. USA, western corporation, seventh edition.
- Teorell, J., Torcal, M., & Montero, JR. (2007). Political participation, Mapping the terrain. In: Van Deth JW, Montero JR, Westholm A (eds) *Citizenship and involvement in European democracies. A comparative analysis*". Routledge, London, pp 334-357.

- Tilly, Ch. (1978). *From mobilization to revolution*. New York: Random House.
- Van Deth, JW., Montero, JR., & Westholm, A (eds). (2007). *Citizenship and involvement in European democracies: A comparative analysis*. Routledge, London.
- Veenhoven, R. (1984). *Conditions of happiness*. Kluwer, Dordrecht.
- Verba, S., & Nie, NH. (1972). *Participation in America: political democracy and social equality*. Harper and Row, New York.
- Welzel, C., & Deutsch, F. (2012). Emancipative values and non-violent protest: the importance of 'ecological' effects. [British Journal of Political Science](#) , 42(2):465-479.